

ALGUNS ASPECTES DE L'ESTABLIMENT DELS TEMPLERS A CATALUNYA: BARBERÀ

1. FUNDACIÓ DE L'ORDE DEL TEMPLE A JERUSALEM

La fundació de l'Orde del Temple s'ha d'entroncar en les circumstàncies que determinaren la creació del Regne de Jerusalem, el qual s'originà com un efecte de les primeres Croades a Terra Santa¹. Sense l'existència d'aquest Regne Llatí a Orient, sense el moviment de pelegrins que la nova situació propicià, sense la precarietat política i la inestabilitat militar del nou regne, difícilment s'hauria donat el naixement de l'Orde del Temple. Quan el 15 de juliol de 1099 els croats prenién la ciutat de Jerusalem, l'entusiasme de la gesta els obcecà per tal de preveure els problemes que el manteniment d'aquell nucli cristià en terra sarraïna els havia de comportar². Evidentment que un dels problemes no menys importants era donar seguretat al corrent de pelegrins que continuament arribaven a les ciutats de la costa, principalment Jaffa, i que es dirigien als llocs sants de l'interior, com Natzareth, Betlem, Betannia, el riu Jordà i el llac de Tiberíades³. Les descripcions d'alguns dels pelegrinatges, les quals han arribat fins a nosaltres, ens permeten de conèixer les greus dificultats que freqüentment havien de superar aquells cristians que feien aquesta travessia: emboscades preparades pels soldats egipcis, que implicaven la reducció a l'esclavitud, el robament o l'assassinat dels pelegrins, emmetzinament dels pous que provocava malalties o la mort. D'altra banda, les vies de comunicació de Jerusalem als altres llocs veïns no oferien tampoc gaires seguretats: a part del pillatge organitzat per bandes de lladres, hi havia també els

1. Vegeu Steven RUNCIMAN, *Historia de las Cruzadas*, I y II, Madrid, 1973.
2. S. RUNCIMAN, *Historia de las Cruzadas*, I, *Obra cit.*, pàgs. 265-273.
3. *Ibidem*, pàgs. 265-307.

perills de les feres, principalment lleons, que motivava tot plegat una gran incertesa per als pelegrins ⁴.

Fou, doncs, davant aquesta situació de risc, i amb l'ànim de garantir la seguretat als pelegrins, que nou cavallers, sota la inspiració d'Hug de Payens i de Godofred de Saint Omer, decidiren fundar el 1119 una confraria, sense cap altra pretensió que la de posar les seves armes al servei d'aquells qui visitaven els Sant Llocs ⁵.

1.1. *Finalitat*

Els objectius fixats per aquest reduït grup de cavallers havien de complaure naturalment els dirigents religiosos i polítics del Regne de Jerusalem: el patriarca, perquè els confreres hi restaven vinculats ja que en les seves mans pronunciaren els tres vots de pobresa, castedat i obediència i a més prometien de viure segons els costums dels canonges regulars ⁶; a Balduí II perquè aquell petit exèrcit podia ésser utilitzat en el seu propi interès. No és d'estranyar, per tant, que el rei, ben aviat intentés lligar a la seva persona i afavorir la nova institució, i que fos el primer benefactor i el més entusiasta promotor, tant, que fins i tot, els va cedir un terreny dins el seu palau, edificat en el Temple de Salomó. Aquest primer allotjament havia de donar nom en endavant als confreres, ja que foren anomenats «Equites Militie Templi Salomonis» ⁷.

A part, però, del rei, els cavallers del Temple foren objecte de la generositat del patriarca, de nobles i, també, dels pelegrins, tots els quals els cediren rendes o almoines per tal que, lliurats de ple a la seva tasca específica, disposessin de les coses necessàries per a viure, sense altres preocupacions ni destorbs.

1.2. *El Concili de Troyes i l'aprovació canònica*

La confraria fundada per Hug de Payens tenia un caràcter eminentment local, centrat en el Regne de Jerusalem, mancant-li per tant, un reconeixement internacional que sols podia aconseguir mitjançant la seva projecció a l'Occident cristià. En un temps de gran exaltació

4. S. RUNCIMAN, *Historia de las Crudadas, I, obra cit.*, pàg. 70-71; Malcolm BARBER, *The origins of the Order of the Temple*, «Studia Monastica», 12 (1970), pàgs. 219-221.

5. Sobre una bibliografia general de l'orde del Temple vegeu Laurent DAILLIEZ, *Bibliographie du Temple*, C.E.P., Paris, 1972.

6. Laurent DAILLIEZ, *Les Templiers et les Règles de l'Ordre du Temple*, Paris, 1972, pàgs. 12-15.

7. Marion MELVILLE, *La vie des Templiers*, Paris, 1974, pàgs. 24-25.

religiosa i de gran prestigi de la casta militar no podia ésser difícil per als frares-cavallers l'assoliment del esmentat objectiu. Per altra part, els Templers comptaven amb l'ajut incondicional i el recolzament oficial de les jerarquies civil i eclesiàstica jerusalemitanes, disposades, degut a l'interès que representava tenir aquella Milícia organitzada al seu territori, a usar tota la seva influència per tal que aquella projecció fos una realitat. Dos eren els camins necessaris que hom havia de seguir: primer, una campanya propagandística als diversos regnes europeus, capaç de donar a conèixer els objectius que s'havien fixat els Templers, campanya que havia de servir també per reclutar gent i obtenir un suport econòmic; el segon, tant important, si més no, era l'obtenció, del Papat i de l'església, del reconeixement oficial de la institució i de la seva finalitat dins la Cristiandat.

El 1126-1127 hom donà les primeres passes en aquest sentit. Hug de Payens juntament amb altres confreres passaren a Europa i ací començaren a palesar les excelències de la tasca que s'havien fixat davant una classe social que, a més de tenir els recursos econòmics, sentia una veritable admiració per les armes i era d'altra banda inflamada de sentiments religiosos.

L'església oficial acceptà també favorablement la tasca de la nova religió al Concili de Troyes, el 1128, que sota la presidència del llegat papal, el Cardenal Mateu d'Albano, aprovà canònicament les regles per les quals en endavant s'havia de regir el nou orde⁸. Especial intervenció en favor dels Templers tingué en aquesta ocasió Sant Bernat, al qual diversos autors han atribuït fins i tot la paternitat de la Regla del Temple⁹.

2. EIXAMPLAMENT PER L'OCCIDENT CRISTIÀ

El Concili de Troyes al mateix temps que aprovà la Regla, acceptà també que el nou orde pogués posseir terres i vassalls, i percebre delmes.

Les donacions ploïen damunt l'orde. Primer, a la Champagne, la terra nadiua d'Hug de Payens, on s'havia celebrat el Concili: el 1128, els Templers aconseguiren drets a Warrêton-Bas¹⁰; després a Anjou, al Poitou, a Flandes, país que havia participat destacadament en les croades, i país d'origen també d'un dels primers Templers, Godofred de Saint-Omer, i on els nobles de la regió abocaren el seu entusiasme

8. Laurent DAILLIEZ, *Les Templiers ces inconnus*, Paris, 1972, pàgs. 14-18.

9. M. MELVILLE, *La vie des Templiers*, obra cit., pàgs. 25-26.

10. M. BARBER, *The origins*, obra cit., pàg. 234.

en favor dels frares-cavallers¹¹. Seguiren donacions a Anglaterra i també a la Península Ibèrica¹².

La protecció del nou orde als regnes hispànics responia, a part dels motius que podia tenir la cristiandat occidental, a unes circumstàncies especials pròpies de la península. Els regnes cristians es trobaven en un període de ple avenç de la reconquesta, i per tant, veuriem amb bons ulls l'establiment a llurs països d'una milícia disciplinada i eficient, capaç d'ésser una força neutralitzadora d'aquella nova sang musulmana representada pels almoràvits i que, sovint, amb les seves escames, havia fet retardar l'obra de la reconquesta.

El mateix any de l'aprovació de la Regla, la reina Teresa de Portugal feia donació als cavallers del Temple de Salomó de la fortalesa de Soure, al territori de Coimbra¹³. Altres donacions rebé l'orde en aquest regne entre els anys 1128 i 1130¹⁴.

La donació però, més important a Occident la rebien els Templers a Aragó, mitjançant el testament d'Alfons el Bataller, atorgat el mes d'octubre de 1131, durant el setge de Baiona¹⁵. El rei Alfons feia hereus dels seus regnes els tres ordes militars: el Sant Sepulcre, l'Hospital de Jerusalem i el Temple de Salomó, per què els posseïssin per tres parts iguals. A més, deixava especialment als Templers el seu cavall i totes les seves armes personals. El mes de setembre de 1134, el Bataller, poc abans de morir, confirmava a Sariñena l'esmentat testament¹⁶. Malgrat que el llegat del rei no s'arribés a complir, el fet mateix d'aquesta disposició testamentària accentua la importància que hom ja donava a la península als Templers, com així mateix l'interès per tal de vincular-los a la reconquesta.

Per aquests anys, l'orde del Temple s'estenia a Catalunya. El primer intent de vinculació a les nostres terres sorgia precisament a iniciatives de les jerarquies polítiques, i concretament del comte de Bar-

11. *Ibidem*, pàgs. 234-235.

12. Pedro RODRÍGUEZ DE CAMPOMANES, *Dissertaciones Históricas del Orden, y Cavalleria de los Templarios*, Madrid, 1747¹, Barcelona, 1975², pàgs. 11-27; M. BARBER, *The origins, obra cit.*, pàgs. 235-236; A. J. FOREY, *The Templars in the Corona de Aragón*, London, 1973, pàgs. 6-9.

13. A. J. FOREY, *The Templars, obra cit.*, pàg. 6.

14. M. BARBER, *The origins, obra cit.*, pàg. 236.

15. Publicat per Próspero DE BOFARULL Y MASCARÓ, *Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, IV, Barcelona, 1849, pàgs. 9-13, doc. II i també per Francisco MIQUEL ROSSELL, *Liber Feudorum Maior. Cartulario real que se conserva en el Archivo de la Corona de Aragón*, I, Barcelona, 1945, pàgs. 10-12, doc. 6. Sobre Alfons el Bataller, vegeu José M.ª LACARRA, *Vida de Alfonso el Batallador*, Zaragoza, 1971.

16. Publicat per Juan BRIZ MARTÍNEZ, *Historia de la fundación y antigüedades de San Juan de la Peña*, Barcelona, 1620, pàg. 806.

celona Ramon Berenguer III. El comte, que havia maldat per imitar l'obra de reconquesta duta a terme pel seu avi Ramon Berenguer I, i fins i tot superar-la —expedició a les Balears¹⁷, assoliment d'aprovació pel papa d'una croada per reconquerir Tortosa i repoblar Tarragona¹⁸— veia truncades totes aquestes esperances quan, als quaranta-vuit anys la malaltia l'obligava a fer llit, al seu palau de Barcelona, el mes de juliol de 1131¹⁹. La salut del comte havia d'ésser ja ben fràgil, de manera que el dia 8 atorgava el seu testament davant el seu fill i de l'arquebisbe Sant Olguer, del bisbe Berenguer de Girona i d'altres personatges de la seva cort²⁰; disposava que el comtat de Provença passés al seu fill segon Berenguer Ramon, mentre que els comtats d'aquesta banda dels Pirineus els deixava al primogènit Ramon Berenguer, així com totes les marques i àrees d'expansió en terra sarraïna, de les quals n'esmentava els castells de major interès estratègic. Aquesta decisió del comte testador predeterminava una concreta direcció encaminada a aconseguir aquells objectius d'avenç de la reconquesta que ja havien estat fixats pel seu pare però que no havia pogut assolir plenament.

Probablement després de l'esmentada data del 8 de juliol hagueren d'arribar a Barcelona dos frares del Temple, com a avantguarda d'aquell pla de la difusió i propaganda de l'orde per tot l'occident que havia estat traçat per Hug de Payens tot just obtinguda l'aprovació de la seva religió al Concili de Troyes. El moment de l'aparició dels

17. Santiago SOBREQUES, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, 1970², pàgs. 174-180.

18. Santiago SOBREQUES, *Els grans comtes de Barcelona, obra cit.*, pàgs. 180-183. Josep IGLESIES, *La Restauració de Tarragona*, Barcelona, 1963, pàgs. 18-24. Josep Maria RECASENS I COMES, *La ciutat de Tarragona*, II, Barcelona, 1975, pàgs. 54-56.

19. Així és després de la testificació sacramental feta damunt l'altar de Santa Anastàsia de la Seu de Girona, pel bisbe de Girona, Berenguer, i pel vescomte de Narbona Aimeric, ambdós presents quan atorgà el seu testament el comte barceloní. Aquests testimonis declaraven precisament que el dit comte estava malalt al seu palau de Barcelona quan ordenà el seu testament: «iacens apud Barchinonam in palacio sino detentus ab egritudine qua obiit» F. MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior, obra cit.*, I, pàgs. 527-532, doc. 493; vegeu també S. SOBREQUES, *Els grans comtes, obra cit.*, pàgs. 200 i 214, nota 175. Ambdós autors donen seguint l'escribà del document erròniament la data de la testificació sacramental (19 d'agost de 1130) quan hauria d'ésser 19 d'agost de 1131. És evident, tenint en compte que la testificació és féu dins els sis mesos després de la mort del comte, que només podia ésser el 1131.

20. Publicat per Próspero de BOFARULL, *Colección de Documentos Inéditos, IV, Obra citada*, pàgs. 1-9, doc. I. Aquest autor data el testament de Ramon Berenguer III, el 19 de juliol de 1131, malgrat que el document del qual se serveix, una còpia del 28 de març de 1204, no especifiqui ni el dia ni el mes. Per altra part aquesta data resta ben concretitzada a l'esmentada anteriorment testificació sacramental que diu que fou atorgat «VIII idus iulii, anno XXIII regnante rege Ludovico», és a dir el 8 de juliol de 1131.

representants del Temple no podia ésser més oportú: el comte malalt, gairebé segur d'una fi a no gaire tardar, i el futur del país en mans d'un jove de disset anys al qual calia assegurar i recolzar al màxim una política d'eixamplament dels seus dominis pel sud-oest, per les terres sarraïnes.

I aquestes circumstàncies tan favorables no foren desaprofitades per fra Hug Rigalt, el templer, juntament amb fra Pere Bernat de Perpinyà, enviat pel Mestre als comtats meridionals francesos i als catalans, ja que va aconseguir l'objectiu més important que hom podia esperar, és a dir, la professió religiosa en el seu orde del comte moribund²¹. Així mateix, però, Ramon Berenguer III obtenia, segons la seva visió política de cara al futur, una reafirmació de les directrius militars d'avenç reconqueridor en vincular l'orde al país.

Quan el dia 8 de juliol el comte dictà el seu testament, tenia ja, a bon segur, notícies dels ideals religioso-militars que informaven la tasca de l'Orde del Temple, com així mateix de l'Hospital i del Sant Sepulcre, doncs a tots tres els feia un llegat: al Temple li deixava el seu cavall Danc i les seves armes personals; a l'Hospital li donava un mas a Vilamajor, al costat d'un altre que ja li havia concedit anteriorment, i a més un cavall negre, el qual havia de redimir per mil sous el fill del comte; per últim, al Sant Sepulcre li concedia un mas a Llagostera.

La preferència del comte en vers els Hospitalers als qual donà una propietat i un cavall, sembla que respongui a l'establiment ja de fet de l'orde al nostre país²². Quant als Templers, la migrada generositat del comte be podria palesar un desconeixement dels objectius concrets fixats per aquesta religió. Però, l'arribada a Barcelona dels dos esmentats frares, els quals d'una manera o altra degueren connectar amb el comte, motivà un canvi trascendental en la seva actitud personal. Fra Hug de Rigalt i fra Pere Bernat de Perpinyà degueren exposar a Ramon Berenguer III els motius de la seva vinguda a Barcelona, i sobretot els ideals de pobresa cristiana que s'havien proposat de seguir, com així mateix els objectius de defensa armada de la cristiandat que havia assumit el seu Orde a l'Orient, i que, donades les circumstàncies

21. Document publicat per M. D'ALBON, *Cartulaire général de l'Ordre du Temple, 1119?-1150*, Paris, 1913, pàg. 25, doc. XXXIII.

22. Miret i Sans recull diverses donacions a l'Hospital als comtats catalans a partir de l'any 1108 i creu gairebé certa l'existència de les cases de Cervera i Barcelona el 1121 (J. MIRET I SANS, *Les cases de Templers y Hospitalers en Catalunya*, Barcelona, 1910, pàgs. 13-14, i 29-38). Sobre les donacions i el possible establiment dels Hospitalers a Catalunya en aquest període, vegeu també Santos A. GARCÍA LARRAGUETA, *El Gran Priorado de Navarra de la Orden de San Juan de Jerusalén*, I, Pamplona, 1957, pàgs. 35-38.

particulars dels comtats del monarca barceloní, tenien plena validesa en aquesta part de la península. No és d'extranyar, per tot el que hem dit, que el comte, i més trobant-se en aquelles circumstàncies, enfevorit per l'exposició dels propòsits de l'Orde, decidís professar les seves regles.

I aquesta fou l'última disposició que ha restat escrita manada per Ramon Berenguer III, cinc dies abans de la seva mort, esdevinguda el 19 de juliol, en plena malaltia, com ell mateix ho feu constar el dia 8 de juliol quan ordenà el seu testament, i com ho certificà el jutge Berenguer mesos després, el 19 d'agost, juntament amb altres personatges que havien estat presents a l'acte, en testificar judicialment.

El document que registra la professió de Ramon Berenguer III en l'orde del Temple té diverses característiques que palesen certament aquesta malaltia del comte, i que per tant, únicament pot haver estat redactat en el mes de juliol de 1131. La seva lectura detinguda ofereix un sentiment de trànsit, d'inseguretats vital, i, en definitiva, d'una persona que pressent la seva fi. Expressions com la mateixa intitulació, en la qual hi posa l'adverbi temporal «hactenus», és a dir «fins al present»: «Ego Raimundus Berengarius, Dei dignacione hactenus Barchinonensis et Province comes et marchio»; les clàusules que enumeren els motius de la donació que fa als Templers, palesen sentiments de perdó i l'interès en assegurar-se oracions i beneficis espirituals per a la seva ànima, sobretot quan demana als seus confreres, si per cas morís, que facin davant Déu i els homes allò que acostumen a fer pels seus germans de religió; tot plegat dona un caire de traspàs al document.

Per altra banda, el fet que cinc dels testimonis del document que registra la professió del comte fossin presents també el dia en el qual dictà el seu testament ve a confirmar que aquests dos actes degueren ésser molt propers cronològicament. Aquests cinc testimonis eren el seu fill Ramon, el seu germanastre Eimeric II de Narbona, Guillem Ramon el Senescal, Ramon Renard i Bernat de Belloc. Tan sols dos no havien estat presents, és a dir, el noble Guillem de Castellvell i el frare del Temple Pere Bernat de Perpinyà, l'acompanyant de fra Hug Rigalt.

Per altra banda, a part de la vericitat d'aquest document que registra la professió, tenim altres fons gairebé coetànies que ens confirmen l'entrada del comte en la religió, com el testimoni del seu fill Ramon Berenguer IV, el qual uns anys després, el 1143, afirmà que el seu pare «fou cavaller i frare de la santa Milícia, en la qual regla i hàbit finí

gloriosament la seva vida»²³. També amb uns termes molt semblants s'expressa l'anònim autor de la *Gesta Comitum Barchinonensium* quan ens diu que Ramon Berenguer III «al final oferint-se ell mateix a Déu i a la Milícia de Jerusalem, acabà la seva vida a la casa dels pobres de Barcelona, sense cap propietat»²⁴.

A part de la professió de Ramon Berenguer III, el document del 14 de juliol de 1131 té també un altre aspecte molt interessant i que cal anotar; és a dir, registra la donació en favor del Temple del castell de Granyena²⁵. El comte, doncs, que s'ofereix als frares que militen en la defensa de la cristiandat i s'obliga sota la seva obediència a viure en pobresa, dóna a l'orde, amb consentiment del seu fill Ramon i amb l'aprovació dels seus barons, el castell de Granyena, situat a les terres de la frontera que hi ha contra els sarraïns. Ho concedeix amb els seus termes i possessions, amb els cavallers que el tenen per ell, amb els seus habitants, amb el domini, serveis i usatges i el sagrament i fidelitat que li deuen, amb l'especial intenció que els donataris, segons les seves regles, s'hi estableixin i ho disposin per tal de defensar la Cristiandat.

La donació del castell de Granyena a l'orde del Temple té una importància cabdal per tal d'entendre l'establiment i l'actuació posterior d'aquest orde a Catalunya. Representa, d'altra banda, la primera donació documentada en favor dels Templers feta al país i així mateix palesa l'interès de la jerarquia política per tal de vincular a la tasca de la reconquesta i defensa de la frontera amb l'Islam la nova organització religioso-militar que es presentava ja en aquests moments com un exèrcit disciplinat a les ordres dels comtes. Granyena venia a ésser el primer nucli templer a Catalunya, la primera anella d'una cadena de castells que en la intenció dels nostres comtes havia d'actuar a l'avantguarda de la tasca reconqueridora. La realitat, com veurem més endavant, serà molt diferent, perquè l'orde no assumirà els objectius fixats pels comtes sinó que el seu retard en l'establiment en el país, motivarà que l'es-

23. A.C.A., C. Perg. 159. Ramon Berenguer IV. Publicat per Próspero DE BO-FARULL, *Colección de Documentos Inéditos, obra citada*, pàg. 93, doc. n.º XLIII, i MARQUIS D'ALBON, *Cartulaire, obra citada*, pàgs. 204-205, doc. CCCXIV.

24. *Gesta Comitum Barchinonensium*, per L. BARRAU DIHIGO i J. MASSO TORRENTS, Barcelona, 1925, cap. XVI, pàg. 38.

25. Arxiu Diocesà de Barcelona, Cartulari de Barberà, f. 22 v.-23 r. Document publicat per Pedro RODRÍGUEZ CAMPOMANES, *Dissertaciones Históricas del Orden y Cavalleria de los Templarios*, Madrid, 1747 (reimpressió, Barcelona, 1975), pàgs. 219-220; i també per M. D'ALBON, *Cartulaire, obra citada*, pàg. 25, doc. XXXIII (on hom el data l'any 1130).

tractura militar de l'orde estigui posada en segon terme, a la rera-guarda.

3. ELS TEMPLERS DINS EL COMPROMÍS DE LA RECONQUESTA

3.1. *La Reconquesta de Barberà i els interessos dels Comtes d'Urgell*

La segona anella que intentava vincular els Templers a la tasca reconqueridora és la donació a l'Orde del castell de Barberà²⁶. La importància estratègica de la Conca de Barberà en el pla de la reconquesta ha estat ja palesada per diversos autors²⁷, la qual cosa si d'una banda ens evita de fer una exposició global d'aquest aspecte, no ens impedeix, d'altra banda, d'analitzar concretament el procés històric del castell de Barberà fins que fou concedit als templers, perquè serà precisament a través d'aquests precedents que comprendrem l'actitud de l'Orde respecte del seu establiment en aquest lloc.

El castell de Barberà era posseït a principis del segle XI per un tal Sala fill de Froià, al qual Sala li pervingué per raó dels seus pares²⁸. Poques notícies tenim d'aquest personatge; sabem només que a l'octubre de l'any 1012, juntament amb el bisbe Borrell de Vic, amb el qual devia tenir algun parentiu, donaven a la canònica i a l'església de Barcelona, l'església d'Olesa, reservant-se-la, però, de per vida²⁹. També en aquest mateix any Sala, juntament amb el dit bisbe, reivindicava el castell de Selmella a Hug de Cervelló, fill d'Ansul, i que per aquest temps dominava bastants dels castells situats en aquesta contrada de la Marca, com Miralles, Montagut, Querol, Pinyana i Vall-

26. Sobre el castell de Barberà vegeu M(anuel) M(iró) E(splugues) i P(ere) C(atalà), *Castell de Barberà*, en *Els Castells Catalans*, volum IV, Barcelona, 1973, pàgs. 204-215.

27. Vegeu especialment Antoni PALAU I DOLCET, *Conca de Barberà III. Guia de la Conca*, Barcelona, 1932; Josep IGLESIES FORT, *La reconquesta a les valls de l'Anoia i el Gaià*, Barcelona, 1963; Lluís PARIS I BOU, *Reconquesta i repoblació de l'Anguera i de l'alt Francolí*, en *VIII Assemblea Intercomarcal d'estudiosos, Montblanc 1966*, Granollers, 1967, pàgs. 17-39; José M.ª FONT RIUS, *Cartas de población y franquicia de Catalunya*, 1, II, Madrid-Barcelona, 1969, pàgs. 745-758; Josep Maria SANS I TRAVE, *Precedents històrics de la carta de població i franquicia de Sarreal*, «Boletín Arqueológico» 121-124 (1973-1974), pàgs. 51-60 i *La carta de franquicia de Belltall (19 novembre 1227)*, «Universitas Tarraconensis» I (1977), pàgs. 42-62.

28. A.C.A., C., Pergamins de Ramon Borrell, n.º 106.

29. Sebastián PUIG y PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcinonense*, Barcelona, 1929, pàgs. 371-373, doc. XXXI. Sobre el parentiu entre Sala i el bisbe Borrell, diversos autors s'han inclinat per la relació d'oncle matern (vegeu especialment aquesta qüestió a P[ere] Català], *Castell de Selmella*, en *Els Castells Catalans*, III, Barcelona, 1971, pàgs. 528-533).

dorsera³⁰. Però, el judici que es celebrà a l'església de Santa Perpètua definí la possessió de l'esmentat castell de Selmella a la família dels Cervelló³¹. No obstant això, el 10 de juliol de l'any següent Sala venia al bisbe el castell de Santa Perpètua, amb tots els seus termes que abraçaven una important extensió de terreny limitada pels castells de Miralles, Querol, Cabra, Montclar i Queralt, és a dir, pràcticament una bona part de l'àrea muntanyosa situada a l'Alt Gaià, i que dominava l'Alt Camp, el Baix Penedès i la Conca de Barberà³². A més, a la Conca li venia el castell de Barberà, amb els seus termes, que probablement a principis del segle xi devien comprendre la totalitat d'aquesta comarca. La venda era feta pel preu de cent unces d'or. Aquesta venda feta per Sala a Borrell ens suggereix alguna intenció velada, que, si bé no resta escrita palesament en el document que la registra, sí que hom pot albirar-la a través d'una anàlisi més profunda d'aquest document. Tenim, en primer lloc, que Sala es reservava per vida la possessió de l'esmentat patrimoni; després de la seva mort hauria d'ésser tingut pel dit bisbe i la dona de Sala, una tal Quintulo, anomenada també Llobeta. Tan sols després de morts els dits esposos, hauria d'entrar en plena possessió el bisbe Borrell, el qual així mateix restava gravat a deixar-lo després de la seva mort a la persona de la família del venedor que aquest al seu temps designaria. Si, però, el bisbe premoria als esposos, aquests recobririen tots els drets. Cal preguntar-nos si fou aquest acte un traspàs real de la propietat o amagava l'intent de Sala d'assegurar-se el manteniment d'aquest patrimoni a la frontera amb els sarraïns en front de l'eixamplament dels dominis dels Cervelló en aquesta contrada, i que, per tant, davant la seva possible desaparició, optés per vincular a la defensa d'aquesta possessió el seu parent el bisbe Borrell de Vic, home que per la seva situació personal podia assolir aquest objectiu. No degué ésser, doncs, aquesta venda tan complicada, un subterfugi per assegurar al seu fill la futura propietat en aquesta demarcació?

El bisbe, certament, va intervenir personalment en aquesta part de la Marca; fou ell, juntament amb el dit Sala, qui abans del 1017, any que morí el bisbe, assignà un terme jurisdiccional al castell de

30. P(ere) C(atalà), *Castell de Selmella*, obra cit., pàgs. 528-529.

31. *Ibidem*, pàgs. 527-528 i 533, nota 6.

32. A.C.A., C., Pergamins de Ramon Borrell, n.º 106.

Montclar, terme que comprenia gairebé tota la Conca de Barberà, i per tant aquest castell³³.

Pocs anys després, probablement el 1020, degué morir Sala, el qual deixà en testament al seu fill Guillem el castell de Montclar sota la tutela de Miró, vicari de Vilademàger i de Pontons³⁴.

Les perspectives de manteniment per part de Guillem d'aquesta posició davantera del comtat de Barcelona, devien ésser bastants difícils, la qual cosa degué motivar que decidís alienar-lo abans que arribés a la plena possessió. Però tal com deia la disposició testamentària de Sala, Guillem havia d'obtenir abans el consentiment de l'esmentat Miró; sembla que el vicari s'oposà al principi a les pretensions del seu pupil, però davant el concurs i la pressió d'algunes persones de relleu, accedí finalment als desigs de Guillem³⁵. Aquest, lliure de qualsevol vincle que pogués minvar la seva capacitat dispositiva, vengué el 14 de maig de 1030, a Arnau Odó i Guilla el castell de Montclar, amb els seus termes que abraçaven des del Coll de Vallespinosa o Pontils fins a Queralt, seguien cap el Trullol de Comalats i pel Francolí arribaven de nou a Montclar; el preu era fixat en 500 sous³⁶.

Gairebé tres anys després, el 17 d'abril de 1033, el nou possessor alienava Montclar a Bernat Sendred i la seva dona Quixol, pel preu de 300 sous³⁷. Novament la demarcació del terme del castell de Montclar comprenia el de Barberà ja que les fites que Arnau mencionava eren per l'orient el terme del castell de Pontils o Santa Perpètua, des d'ací fins a Barberà; pel migdia anava des de Barberà fins al terme

33. A la venda que el 1033 Arnau Odó féu a Bernat Sendret diu expressament que li ven «el castell de Montclar amb les fites i termes, segons ho va acotar el bisbe Borrell juntament amb Sala de Santa Perpètua» (Cnf. F. MIQUEL, *Liber Feudorum, I, obra cit.*, pàg. 297, doc. 273).

34. Segons nota facilitada per Albert Benet, el 13 d'agost de 1020, els marcessors de Sala, és a dir, la seva dona Quintulo, el vicari Miró, el vicari Guillem, el prevere Fruitós i el sacerdot Vidal feren donació al monestir de Sant Benet de Bages de l'alou de Vilaperdius, situat dins el terme de Santa Perpètua, tal com ho havia manat el dit Sala en testament.

35. El document diu concretament: «Advenit mihi (Guillem) predicto Kastro cum ipso alaude per genitore meo nomine Sanla, qui est condam. Quando venit ad obitum suum sic dimidit mihi in suo testamento, in ea videlicet racione, ut domno Mirone, consanguineo meo, tenuisset illum et mihi in sua baiolia vel in sua potestate, et post obitum domno Mirone, sic misisset ipsum Kastrum in mea potestate sine ullo malo ingenio et sine lucrums de avere quod ego Guilielmus non dedissem per illum, et intercurrentes bonisque hominibus rogaverunt domno Mirone ut mihi dedisset ipsum Kastrum Monteclaro, sicuti et fecit, donavit ac dimisit cum omnem vocitatis sue sive per hullasque voces» (Cnf. F. MIQUEL, *Liber Feudorum, I, obra cit.*, pàg. 296).

36. Vegeu el document que registra aquesta venda a F. MIQUEL, *Liber Feudorum, I, obra cit.*, pàgs. 295-296, doc. 272.

37. Vegeu aquest document de venda publicat a F. MIQUEL, *Liber Feudorum, I, obra cit.*, pàg. 297, doc. 273.

de Castellldans; d'occident amb el terme de la ciutat de Lleida i amb el Riucorb; pel nord, seguia per la vall d'Alfet fins al terme de Santa Coloma de Queralt, i d'ací fins al castell de Pontils. Aquesta venda donava a la família dels Cervelló la possessió d'una extensa àrea d'aquest indret de la marca, centrada en la contrada muntanyosa en la qual confluen la Segarra, la Conca de Barberà i el sector ponentí del Gaià³⁸.

A part, però, dels interessos de l'esmentada família, trobem des de la segona meitat del segle XI, a la part més occidental, concretament a Barberà, les intervencions del comtes de Barcelona i d'Urgell. Els primers degueren tenir alguns drets a la Conca, malgrat que les fites donades pels posseïdors de Montclar, abracessin teòricament Barberà, com ens ho palesen diversos documents que intentarem d'analitzar tot seguit, deixant de banda tota la problemàtica successiva de Montclar.

Diversos historiadors han posat de relleu l'important tasca d'eixamplament de les fronteres i d'expansió pel migdia i ponent per part del comte Ramon Berenguer I³⁹. Pel que fa als voltants de Barberà, hem de citar la donació feta l'any 1043 pel dit comte juntament amb la comtesa Elisabet, del puig de Conesa a favor dels consorts Bernat Seniofred i Amaltrud per tal que hi bastessin una fortificació⁴⁰. També, poc temps després, el 1053 o el 1058, Ramon Berenguer I i Almodis cedien el puig de Forés a Mir Foguet i al seu nebot Bernat Llop amb la condició que hi construïssin així mateix una fortificació⁴¹.

La reconquesta avançava, doncs, per les dues carenes que dominen la Conca des del nord-est, com ens ho palesa l'ocupació cristiana de Santa Perpètua i Montclar, i Santa Coloma, Conesa i Forés. Faltava donar el pas decisiu i entrar en el pla, per tal de poder fer eficaç la colonització posterior d'aquest territori. I aquest pas decisiu s'esdevingué el 25 de març de 1054 mitjançant la conveniència feta per Ramon

38. Vegeu Mercè COSTA, Santiago SOBREQUES, Armand DE FLUVIA, *Cervelló*, «Gran Enciclopedia Catalana», volum 5, Barcelona, 1973, pàgs. 29-33 (i també el quadre genealògic confeccionat per Armand DE FLUVIA, a les pàgs. 30-31).

39. Santiago SOBREQUES, *Els grans comtes de Barcelona*, obra cit., pàgs. 69-71, 76-77, i 96-97; Ll. PARIS, *Reconquesta i repoblació*, obra cit., pàgs. 26-33; Josep Maria SANS, *Precedents històrics de la carta de població*, obra cit., pàg. 52.

40. Document publicat per F. MIQUEL, *Liber Feudorum, I. Obra cit.*, pàgs. 290-291. Sobre la datació correcta d'aquest document vegeu Ll. PARIS, *Reconquesta i repoblació*, obra cit., pàg. 26, nota 46.

41. Vegeu el document publicat per F. MIQUEL, *Liber Feudorum, I, obra cit.*, pàgs. 277-278, doc. 257. Sobre les diverses opinions relatives a la data de la concessió de Forés, vegeu S. SOBREQUES, *Els grans Comtes*, obra cit., pàg. 103; Ll. PARIS, *Reconquesta i repoblació*, obra cit., pàg. 27; Josep M.ª FONT RIUS, *Cartas de poblacion y franquicia II*, obra cit., pàgs. 749-750; Josep Maria SANS, *Precedents històrics de la carta de població*, obra cit., pàgs. 53-54.

Berenguer i Almodis i Arnau Pere⁴². El comte donava per l'esmentada conveniència a Arnau el puig de Barberà en feu, els delmes, exceptuant les dominicatures que es retenia el comte, i els cavallers. A més li concedia totes aquelles terres que anaven des del terme de Montclar i la Serra Carbonera i des de Forés i Comalats fins a l'Ebre per què hi fes establiments a servei del comte, amb la condició que quan restessin lliures per cancel·lació dels contractes feudals, li'n donés la meitat; es retenia també en tots els altres llocs la meitat dels delmes per dominicatura, així com deu cavalleries per estatge a l'Espluga; a més es retenia per dominicatures una coma davant el castell de la Guàrdia Grossa fins al Pinatell, amb els delmes i les primícies; també vint parades a la Guàrdia dels Prats, dues a Cornellà, cinc a la Romeguera i deu als Quadrers; també el puig de Vinyols amb la font de Viver fins a l'Amalguer, des de la Serra Carbonera fins al Francolí.

A més, li donava en alou el castell de Prenafeta, amb la condició que no el pogués alienar i que li fes sagrament sempre que li fos manat pel comte.

Arnau, de la seva banda, es feia home soliu del comte i dels seus, als quals prometia defensar els esmentats honors. Per últim, el comte es comprometia a donar-li mil mancosos procedents de la primera paria que cobraria d'Hispania, per tal que el vassall ho esmercés en les obres de restauració i fortificació de Barberà. Quatre personatges vinculats a la rodalia eren presents en aquesta conveniència: Umberto Josbert, Guiribert Guitart, Mir Foguet i el vicari Arbert Bernat.

L'any 1067, en el mateix dia i mes, Berenguer Ramon II, feia donació en feu al comte Ermengol IV d'Urgell de Barberà, amb les seves terres, que comprenien gairebé tota la plana de la Conca, reservant-se les seves dominicatures i la meitat dels delmes en dominicatura; es retenia també el castell de Prenafeta, que donava en alou a Arnau Pere⁴³. A més, a Barberà es retenia un lloc, el que li semblés més oportú, per fer-hi un palau i construir-hi una capella, a la qual assignava les primícies i els delmes de les seves dominicatures perquè pogués ésser cantada; també es reservava una coma, davant de Barberà,

42. Document publicat per F. MIQUEL, *Liber Feudorum, I, obra cit.*, pàgs. 266-267, doc. 251. Deuria ésser Arnau Pere de Ponts, un dels vassalls també d'Arnau Mir de Tost, el qual al 1070 per l'homenatge li promet donar el 1er. any 1.000 sous, que són 20 unces d'or, i del primer endavant cent mancosos fins fue li pugui donar 100 modis de terra. LACARRA, *Aspectos económicos de la sumisión de los taifas*, «H. Vicens Vives», I, pàg. 263, nota 29.

43. Document publicat per F. MIQUEL, *Liber Feudorum, I, obra cit.*, pàgs. 268-269, doc. 252.

des de Veltregar fins al Pinatell. Finalment, es reservava cinc parades a Cornellà, quinze a la Guàrdia i cinc més a la Romeguera, la dominicatura que tenia a Poblet i al Riu de Milans, deu parades als Quadrrers, i el puig de Vinyols amb la Font de Viver.

Donava també al comte d'Urgell Pira, per què el tingués com a dominicatura, juntament amb els cavallers allí establerts.

Un bon nombre d'historiadors han assenyalat les irregularitats diplomàtiques que presenten aquests dos documents que hem analitzat, de manera que els han considerat falsos⁴⁴. Ja a la segona meitat del segle XII el comte Ramon Berenguer IV va dubtar de la seva veracitat argumentant una sèrie de deficiències que ambdós patien⁴⁵. La crítica posterior pràcticament no ha canviat el criteri⁴⁶. Però la trobada i l'estudi de nous documents, desconeguts possiblement dels historiadors moderns que s'han ocupat d'aquest problema, ens fan replantajar el fons de veracitat que inclouen els dos esmentats documents. .

Primer, hem d'acceptar la donació de Barberà pel comte de Barcelona al d'Urgell, ja que Ermengol IV feia sacrament de fidelitat al comte Ramon Berenguer I per diversos castells, entre els quals mencionava el de Barberà⁴⁷. També hem d'acceptar la tinença de Barberà per part d'Arnau Pere; si bé és dubtosa la donació del 1054 de Ramon Berenguer I, en favor de l'esmentat cavaller, no podem dubtar de la infeudació d'aquest castell que li feia Ermengol IV el 17 d'abril de 1068, amb el consentiment exprès del comte barceloní⁴⁸. Ermengol encomanava, doncs, al dit Arnau Pere el castell de Barberà, i li donava els feus i els delmes a excepció de les dominicatures del comte de Barcelona, dues parts de les eixides, les quèsties, toltes, forces, el domini i els cavallers, i també el domini de les quadres dels cavallers, perquè fossin homes seus i l'ajudessin a defensar el lloc contra sarraïns i cristians.

A més, per tal que pogués tenir ben fortificat Barberà, li feia donació de cinc cavalleries de terra en les possessions que tenia el comte

44. Entre els més moderns Ramon d'ABADAL, *Els primers comtes catalans*, Barcelona, 1958, pàg. 343, nota 29; i Santiago SOBREQUES, *Els Grans comtes de Barcelona, obra cit.*, pàgs. 103-104, nota 69.

45. Vegeu més endavant pàgs. 44 i 45.

46. Vegeu Josep M.ª FONT RIUS, *Cartas de población, II, obra cit.*, pàg. 748, i també Ll. PARIS, *Reconquesta i repoblación, obra cit.*, pàgs. 29-33. Aquest autor, malgrat de considerar falsos els esmentats documents, creu que tenen un fons de veritat.

47. A.C.A., C., Pergamins de Ramon Berenguer I sense data, n.º 198.

48. Biblioteca de Catalunya, Ms. 729, vol. VIII, f. 192 r. Document publicat per Jaime VILLANUEVA, *Memorias cronológicas de los Condes de Urgel. Transcripción y notas de Cristián Cortés*, Balaguer, 1976, pàgs. 305-306, doc. XII.

a Ponts, Agramunt i Ivorra; i també per ajudar-lo a bastir-hi el castell li prometia anualment cent unces d'or, a pagar d'una festa de Sant Joan a l'altra, fins que aquell fos construït; després de construït, aquestes ajudes havien d'ésser pel comte.

Arnau Pere, de la seva banda, s'obligava a ésser vassall del comte, a fer-li corts, plàcits i cavalcades, a lliurar-li la potestat de Barberà sempre que el comte li demanés personalment o per mitjà d'un nunci, i fer host de 7 cavallers des de La Fortesa fins a Estopanyà, per a la qual host el comte aportaria una ajuda de vint ases amb els seus paraments; el feudatari rebia a més el castell de Pira i un alou de 30 parells de bous, però que no fos a les dominatures que Ermengol tenia a Cornellà. Aquesta conveniència era feta en presència del comte Berenguer de Barcelona, el qual lliurava a Arnau un cavall.

Arnau Pere, doncs, tenia en feu del comte d'Urgell el castell de Barberà; a més per tal de dur a terme la seva fortificació Ermengol li havia assignat diners i rendes, tot encaminat a assolir els objectius de restauració cristiana que s'havien fixat els comtes de Barcelona i d'Urgell. Però el feudatari o no devia disposar de la capacitat suficient per a dur a terme el repoblament d'aquest lloc, o potser els seus interessos restaven centrats a altres contrades de Catalunya. Per aquest motiu, el trobem el 25 d'agost de 1069 fent una conveniència amb Berenguer Ramon, al qual subinfeudava el castell de Barberà⁴⁹. És a dir, el feudatari encomanava al seu vassall el dit castell i li feia donació en feu de la meitat dels delmes i dels estacaments, una quarta part dels plàcits que jutjarà Berenguer a excepció de la cugúcia i dels homicidis que seran jutjats pel concedent o el seu batlle. Al vassall hom li donava també el manament, districte i senyoratge damunt els habitants del lloc; i a més les joves, tragins i la ferreria, la meitat de les trobes i dels quarters, les guaites, els civadatges i una quarta part de tots els altres usatges, llevat dels diumenges del comte barceloní.

Arnau concedia a més al seu vassall per diumenge un alou que poguessin llaurar tres parells de bous a la coma del costat del collet que anava cap a Pira, i es comprometia a lliurar-li anualment, d'una Pasqua de Resurrecció a l'altra, deu unces d'or. Berenguer de la seva banda s'obligava a ésser home fidel i soliu d'Arnau i a romandre a Barberà, i a fer al seu senyor host i cavalcades, corts, plàcits i seguiments.

No sabem si realment Berenguer inicià la tasca de construcció, fortificació i colonització de Barberà que li havia estat encomanada per

49. A.C.A., C., Pergamins de Ramon Berenguer I, n.º 405 (original).

Arnau Pere. Més aviat cal sospitar que Berenguer malgrat les facilitats donades pel seu senyor, no pogué dur a terme els objectius fixats a la conveniència feudal feta amb Arnau, ja que aquest el 24 de novembre de 1072, possiblement per estar vacant el feu, feia un nou acord amb Ramon Bermon al qual encomanava el castell de Barberà, amb unes condicions més favorables que a l'anterior vassall, puix que li feia donació dels feus, dels cavallers, una quarta part dels delmes per diumenge, els plàcits, les rinyes, la meitat del seu domini i el dret d'aprofitar els béns o terres dels habitants del lloc i una part del civadatge i de totes les altres eixides una quarta part⁵⁰. En cas que Ramon deixés aquest feu, el lliuraria a Arnau i si no es trobés ningú que el volgués substituir, les despeses que l'obertura provoqués es dividrien per la meitat. A més Arnau Pere donava a Ramon Bermon el castell de Prenafeta en feu, juntament amb el cavaller que allí tenia, la meitat dels delmes i una tercera part de les rendes i tributs que sortissin del castell, una jovada de terra en alou, un home que actués de batlle i l'estatge o residència en el castell de tres mesos. També li donava en feu Pira, amb la meitat dels diumenges que hi tenia i dels tributs i rendes, i dels molins. Per últim, Arnau Pere es comprometia a lliurar anualment al seu vassall, d'una festa de Resurrecció a l'altra, vint unces d'or perquè pogués fortificar i defensar aquests llocs. Ramon Bermon, s'obligava a ésser home soliu d'Arnau, a prestar-li sagrament de fidelitat i a lliurar-li la potestat dels esmentats castells, a fer hosts i cavalcades, corts, plàcits i seguiments.

Probablement fou a partir de la segona data de 1072 que registrà la conveniència feudal entre Arnau Pere i Ramon Bermon, que es dugué a terme la primera colonització formal, encara que fos temporalment, de Barberà. Un document al qual ens referirem més endavant, que registra una súplica de Pere de Puigvert, descendent col·lateral d'Arnau Pere, al bisbe de Lleida per raó de Barberà, la possessió del qual castell era reivindicada pels Templers, ens descriu alguns detalls de la tasca de repoblament realitzada pel dit Arnau com així mateix els problemes en que topà el feudatari⁵¹. El fet que Pere de Puigvert escrivís la seva relació un segle després dels esdeveniments que narra, no obsta a creure que fossin fruit de la seva inventiva sinó que més aviat ens decanten a pensar que responen a la realitat, tenint sempre en compte que bé podrien tenir alguna petita dosi d'exageració, però

50. A.C.A., C., Pergamins de Ramon Berenguer I, n.º 438.

51. Biblioteca de Catalunya, ms. 729, vol. VIII, fol. 199-202.

que en el fons ens cenyeixen a allò que devia ésser la seva tradició familiar.

La declaració de Pere ens diu, doncs, que Arnau, malgrat que volgués abandonar la restauració de Barberà, donades les dificultats que implicava l'existència i belligerància dels sarraïns a Prades, Lleida i Tortosa, i que fins i tot es presentà al comte d'Urgell, pel qual tenia el castell, amb la intenció de lliurar-l'hi, però que davant les pressions del comte i un millorament de les condicions, motivaren que Arnau acceptés finalment l'encàrrec de repoblar Barberà. De manera que Arnau establí a Barberà quatre-cents pobladors que féu venir dels seus llocs d'Agramunt, Ponts, Oliola i Puigvert, i que ell mateix dirigí personalment la constucció de la fortificació i la colonització d'aquestes terres. Havia aconseguit també l'ajuda i l'enrolament de trenta cavallers que havien de garantir la seguretat dels repobladors i de tots els habitants d'aquell indret de la Conca.

Per uns anys, la tasca colonitzadora degué tirar endavant, i els pobladors es degueren establir en els diversos llocs que Arnau tenia en feu, es a dir Barberà, Pira i Prenafeta, amparats per la confiança que els donava l'existència de trenta cavallers que els podien defensar davant una escomesa sarraïna procedent de la serralada de Prades i de Ciurana. Potser una mostra del funcionament de la colonització hom la pot tobar en l'interès que despertà tot seguit la possessió del lloc per part dels comtes de Barcelona, els germans Ramon Berenguer II i Berenguer Ramon II, que en un dels diversos documents en què resolgueren les seves discòrdies, datat el 10 de desembre de l'any 1080, Ramon Berenguer II cedí el castell de Barberà, entre altres drets, al seu germà Berenguer Ramon II⁵². El fet doncs, que Barberà fos objecte de reivindicació per part de Berenguer Ramon II, i de negociació entre els dos germans, dóna a entendre que el lloc tenia o començava a tenir ja una certa importància, sigui estratègica, o econòmica, en el sentit que a través del nucli que allí s'estava forjant hom podia preveure ja la posta en conreu de les altres terres de la comarca com ho confirmen les donacions d'altres llocs veïns fetes pels comtes germans uns anys abans de l'esmentada data, ja que el 18 de juny de 1076 cedien el puig d'Anguera i el puig d'Ollers, ambdós tocant a Barberà, a Bofill Oliba i a Adalbert Sendret, respectivament⁵³, i poc temps des-

52. A.C.A., C., Ramon Berenguer II, perg. n.º 48. Vegeu S. SOBREQUES, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, 1970, pàg. 123.

53. Vegeu F. MIQUEL, *Liber Feudorum, I, obra cit.*, pàgs. 275-276, doc. 255 i pàgs. 282-283, doc. 259.

prés el dia de Nadal de 1079 els esmentats comtes donaven així mateix a Ponç Hug de Cervera el territori de l'Espluga de Francoli⁵⁴. Al mateix temps cal subratllar també l'interès dels Cervera en organitzar els seus dominis en aquesta comarca i el seu repoblament, dominis que tenien pels comtes de Barcelona. Fou, així, en aquest temps, que Hug Dalmau, pare de l'esmentat Ponç Hug, cedia a Mir Oromir, el 1079, el puig del Tallat i el 1081 la serra de Belltall o Trullol, amb la condició que als dos llocs hi bastís fortificacions⁵⁵. Cal pensar, per tant, que l'informació de Pere de Puigvert reflecteix en línies generals el primer procés repoblador de Barberà. A més la política d'aliances amb els sarraïns de Lleida i Tortosa duta pel Fratricida i la consegüent tranquil·litat a aquesta part de la frontera degué facilitar l'establiment català a Barberà.

La comarca, doncs, respira en aquestes dates una palesa eufòria colonitzadora, mentre semblava que la situació en aquest indret de la frontera començava a gaudir d'una certa estabilitat. Poc, però, degué durar l'equilibri. Acceptant el relat de Pere de Puigvert pel que fa a Barberà sabem que una escomesa sarraïna, potser inesperada, caigué sobre el seu castell, que defensà Arnau Pere juntament amb els trenta cavallers, i que en aquesta ocasió fou ferit de mort el brau Arnau Pere —«perdé Arnallus Petri suum caput et XXX milites», diu expressament el document— i occís els 30 cavallers, i a més, foren capturats els homes, dones i infants que hi havia; així mateix, «els sarraïns enderrocaren Barberà —segueix dient Pere de Puigvert—, i senyorejaren aquelles terres i tot el terme de Barberà durant molt de temps».

No resulta inversemblant la narració de Pere; el creiem tota vegada que tenim documentats casos molt similars a les terres de la frontera, que palesen que situacions com la que conta degueren ésser ben freqüents⁵⁶. El que potser resulta més difícil és precisar la data d'aquests esdeveniments. La referència que ens dona Pere és únicament que els

54. Document publicat fragmentàriament per J. MIRET I SANS, *Les cases, obra cit.*, pàg. 299. Vegeu també A. ALTISENT, *Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII. L'Espluga de Francoli de 1079 a 1200*, «A.E.M.» 3 (1966), pàg. 132.

55. Vegeu J. M.ª SANS I TRAVE, *La carta de franquícia de Belltall, obra cit.*, pàgs. 45-47.

56. És el cas, per exemple, del levita Guillem de Mediona, el qual l'any 1034, «celebrant una reunió amb el senyor Bernat Sendred i alguns altres amics seus dalt de la muntanya enfront del castell de Queralt, aparegueren els sarraïns en el confi d'Argerçola davastant el país i capturant els habitants cristians, i aleshores ell amb els dits amics és llançat audaçment en llur persecució fins que, caient en un parany dels barbres, fou greument ferit i tot seguit escapat». (cf. Ramon d'ABADAL I DE VINYALS, *L'abat Oliba i la seva època*, en *Dels Visigots als Catalans II. La formació de la Catalunya independent*, Barcelona, 1970, pàg. 242).

sarraïns tingueren Barberà en el seu poder molt de temps —«multum tempus»—, fins que el seu pare reedificà i repoblà el lloc. Cap informació concreta, doncs, no tenim al respecte. Una anàlisi, però, dels esdeveniments ocorreguts en aquesta part de la frontera, així com d'altres documents relatius a Barberà ens permeten d'arriscar aquesta hipòtesi. La política llevantina de Berenguer Ramon II d'afavoriment al regne de Dènia i Lleida i el seu suport a terres valencianes que fins i tot arribà a prestar-li ajut per tal d'assetjar la ciutat de València, en poder de al-Càdir, protegit d'Alfons VI de Castella, provocà l'acció de Mustain de Saragossa, el qual pretenia també dominar la ciutat de Llevant, contra les terres de Lleida motivant el replegament dels catalans i els seus aliats i la conseqüent ofensiva dels valencians, que degueren arribar l'any 1086 a les mateixes fronteres del comte barceloní, i per tant a la Conca de Barberà. El fet també que en aquest any el vescomte de Cardona, Ramon Folc I, morís al castell de Maldà, en lluita contra els sarraïns⁵⁷, ve a confirmar la perillositat de l'esmentada falconada, i els efectes negatius damunt aquest indret, efectes que podien haver malaguanyat gairebé totalment els esforços emprats per Arnau Pere i els seus repobladors a Barberà, amb la conseqüent desaparició d'aquest feudatari i els seus cavallers. Naturalment el cop moral que rebé la frontera en aquesta comarca degué ésser tan seriós que el desànim i el temor feren presa d'aquells magnats que hi tenien els seus feus. Potser el fet que el jove Ponç Hug de Cervera, el qual l'any 1079, com hem referit, rebia dels comtes de Barcelona l'erm de l'Espluga de Francolí per tal de repoblar-lo, decidís donar el 1087 a Mir Oromir una tercera part del lloc per tal que l'ajudés a la seva defensa, ve a provar una vegada més les dificultats i la inseguretat que succeïren a l'escomesa de l'any 1086⁵⁸.

Barberà, i amb Barberà tota la plana de la Conca, havia sofert de ple els efectes de l'embestida sarraïna. El castell que Arnau Pere hi havia bastit fou enderrocat, els habitacles dels repobladors destruïts, i aquests reduïts a l'esclavitud. Aquell petit nucli rural que havia començat a sorgir amb gran illusió i creixent entusiasme, per molts anys, al menys fins al segon quart del segle XII, no serà sinó un topònim, un lloc de referència dels termes dels castells que poc a poc s'aniran referent a l'àrea que rondava la plana de la Conca. Però al mateix temps,

57. Cnf. Santiago SOBREQUES, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, 1970, pàg. 133.

58. Vegeu Josep Maria SANS I TRAVE, *La carta de franquícia de Belltall*, obra cit., pàg. 47.

l'interès per la seva recuperació, no minvarà. Ni els comtes de Barcelona, ni els d'Urgell, ni els hereus d'Arnau Pere, descuraran en reivindicar la possessió i la tinença de Barberà i les seves terres, amb l'esperança de veure un dia l'assoliment complet dels seus objectius.

Molt aviat, després de la falconada del 1086, trobem la intervenció del comte d'Urgell en aquest indret, ja que el 29 d'agost de 1087, Ermengol IV juntament amb la comtesa Adelaida feien donació a l'església d'Urgell i al seu bisbe Bernat del castell de Forés, amb tots els seus termes, amb les torres i els edificis, amb les esglésies i masos que hom hi construís, amb els seus delmes i primícies, amb les oblacions dels fidels, i amb tot el «bisbat» o districte del castell de Forés o de Barberà⁵⁹. El comte reconeixia que aquestes terres les tenia per donació del comte de Barcelona Berenguer. Però ja no trobem cap referència específica al castell de Barberà ni als cavallers, ni als pobladors. Es, com havem dit, únicament una fita, que calia reconquerir, del terme del castell de Forés.

El segle XII tampoc no s'albirava amb bons auguris per a la comarca. Les escomeses dels almoràvits de 1107 i 1108, que sabem penetraren pel Penedès, destruint Olèrdola i assolant la terra fins al castell de Gelida⁶⁰; i les de 1114 y 1115 representaren una veritable impossibilitat per tal de tornar a emprendre la restauració catalana a Barberà⁶¹.

Molts pocs anys després, el comte barceloní, inaugurava una nova etapa de política d'expansió per migdia i ponent: el projecte de croada contra l'Islam encaminada a la conquesta de Tortosa i repoblació de Tarragona⁶², la donació d'aquesta ciutat i la seva comarca, el 1118 al bisbe Oleguer⁶³, i les intervencions bèl·liques a Lleida i poblacions veïnes⁶⁴, bé són una mostra palesa de la nova direcció militar implantada per Ramon Berenguer III.

Els efectes d'aquest nou entusiasme reconqueridor havien de repercutir favorablement en la situació també de la Conca, i per tant de Barberà. Aquest castell, després de la violenta mort d'Arnau Pere, havia passat a la possessió del seu fill, el qual succeí havent mort sense descendència i sense haver fet testament, el seu cosí, fill d'un germà

59. Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, Ms. 1995, Cartulari I, f. 25 r.-v., doc. n.º 33, publicat per Petrus de MARCA, *Marcha Hispanica sive Limes Hispanicus*, Paris, 1688, col. 1179-1180, doc. CCC.

60. Vegeu S. SOBREQUES, *Els grans comtes de Barcelona*, obra cit., pàg. 167.

61. *Ibidem*, pàg. 179.

62. S. SOBREQUES, *Els grans comtes de Barcelona*, obra cit., pàgs. 180-183.

63. Vegeu Josep Maria REQUESENS I COMES, *La ciutat de Tarragona, II*, Barcelona, 1976, pàgs. 54-56.

64. S. SOBREQUES, *Els grans comtes de Barcelona*, obra cit., pàgs. 183-186.

d'Arnau Pere, un tal Bernat Pere de Ponts, anomenat també Vidià⁶⁵. Aquesta successió illegal segons el codi feudal dels Usatges,, motivà, com veurem més endavant, les reivindicacions de Ramon Berenguer IV, sobre els castells de Pira i Prenafeta, allegant, entre altres raons la invalidesa de la successió⁶⁶.

Per altra banda, probablement a la ratlla del segon quart del segle XII, Vidià degué intentar novament la restauració de Barberà. El fet d'aquesta temptativa no passà desapercebut als ulls dels comtes de Barcelona i d'Urgell, ja que ambdós ens palesen tenir consciència del repoblament d'aquest lloc. Així el 17 de novembre de 1126, Ermençol VI juntament amb la comtessa Arsendis, per tal de reparar un tort comès pel comte al capítol de l'església de Santa Maria de La Seu, li feia donació, en mans del bisbe Pere i dels seus clergues, d'un home amb tots els serveis i prestacions degudes, a cadascú dels llocs i castells on tenia el domini, entre els quals hom citava el de Barberà⁶⁷. Pocs anys més tard, quan el 8 de juliol de 1131, Ramon Berenguer III ordenava el seu testament, entre els diversos castells de la frontera occidental, que deixava al seu fill Ramon Berenguer, anomenava també el de Barberà⁶⁸.

Al mes de març de 1129 moria Vidià, deixant en testament al seu fill Pere el castell de Barberà, el qual hauria de tenir en feu del comte d'Urgell, i a més Pira i Prenafeta en alou⁶⁹. El fet que el testador determinés que Pere hauria de posseir tots els honors que li donava juntament amb la seva mare, tant si aquesta es casava de nou com si romanía sense marit, fins a dotze anys, fa pensar que el fill havia d'ésser menor d'edat, i que, per tant, amb aquesta disposició intentava assegurar-li la ulterior possessió de tots els seus dominis. A més, reforçava aquesta garantia deixant esposa, fill i filles sota la tutela de Guerau Alemany de Cervelló i del bisbe Ot d'Urgell. No és d'estranyar, tenint en compte el que acabem de dir referent a la minoritat del fill de Vidià, Pere de Puigvert, que aquest feudatari intervingués ben poc els anys

65. Cnf. F. MIQUEL, *Liber Feudorum*, I, obra cit., pàg. 270.

66. Vegeu més avall, pàg. 46.

67. Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, Ms. 1995, Cartulari I, fol. 136 v., doc. 412, publicat per Petrus de MARCA, *Marcha Hispanica*, obra cit., col. 1261, doc. CCCLXXII.

68. A.C.A., C, Pergamins de Ramon Berenguer IV, 6, publicat per P. DE BOFARULL, *Colecció de documentos*, IV, obra cit., pàgs. 1-9, doc. I. També a la testificació del dit testament feta a la catedral de Girona els presents confirmaven la donació de Barberà per part de Ramon Berenguer III al seu fill (Cnf. F. MIQUEL, *Liber Feudorum*, I, obra cit., pàgs. 527-532, doc. 493).

69. A.H.N. de Madrid, Clero, Pergamins, Carpeta 1995, n.º 19.

immediatament posteriors a la mort del seu pare, als honors que tenia a la Conca de Barberà, ni tampoc d'altra banda, que el comte d'Urgell, volent assegurar més aquest indret de la frontera, cedís el 19 de setembre de 1132 el castell barberenc a l'orde que assumia per la seva especial institució la defensa cristiana envers els musulmans mitjançant les armes ⁷⁰.

3.2. *La donació d'Ermengol VI d'Urgell del castell de Barberà als Templers*

Hem vist més amunt com la donació que Ramon Berenguer III feia el 14 de juliol de 1131 al Temple del castell de Granyena, donació que era acompanyada de la professió religiosa del comte barceloní, esdevenia el primer vincle oficial de l'Orde a Catalunya ⁷¹. El fet degué tenir d'altra banda un veritable ressò arreu de tots els comtats catalans, primer, donada la personalitat del nou profès, i segon, perquè l'esdeveniment representà un important manifest propagandístic en favor de l'orde.

I aquest ressò arribà, naturalment, a oïdes del comte d'Urgell, el qual també volgué afavorir el nou Orde i aprofitar-se, al mateix temps, dels seus serveis. Així, Ermengol VI, el 19 de setembre de 1132, feia donació a la Milícia del Temple de Jerusalem, amb el consentiment dels seus magnats, del castell de Barberà, del qual en precisava la seva situació a la frontera contra els sarraïns. Rebieu la donació dos representants de l'Orde, fra Robert, dapífer, i fra Hug Rigalt, aquest últim també present quan l'acte de professió de Ramon Berenguer III ⁷².

Cal aturar-nos en el document que registra l'esmentada donació perquè té aspectes força interessants, que ens permeten d'albirar quin era el criteri que de l'Orde Templar tenia el comte d'Urgell, com així mateix quina era la situació de Barberà en aquests moments.

La voluntat d'Ermengol de concedir Barberà als Templers hom la pot entroncar amb la intenció de disposar d'una milícia disciplinada favorable quan calgués demanar-li els seus serveis, com ho prova el fet que els donès també fins al final del segle un home amb tots els serveis i prestacions que tenia en cadascun dels castells i pobles que

70. A.C.A., C., Perg. Ramon Berenguer IV, 7; publicat per M. D'ALBON, *Cartulaire, obra cit.*, pàgs. 36-37, doc. XLVII.

71. Vegeu més amunt, pàg. 16.

72. A.C.A., C., Pergamins de Ramon Berenguer IV, n.º 7, publicat per M. D'ALBON, *Cartulaire, obra cit.*, pàgs. 36-37, doc. XLVII.

eren del seu domini⁷³; i amb l'altra, d'assegurar la defensa de la frontera en un dels llocs que podia ésser més vulnerable, donada la bel·licositat del nucli sarraí de Ciurana i Prades. L'elecció de Barberà, un lloc situat fora dels estrictes límits del comtat urgellenc podia respondre també a previsions polítiques d'Ermengol, en el sentit de no implicar directament l'Orde, almenys de moment, en la reconquesta que ell personalment y amb profit duia a terme per terres del regne sarraí de Lleida, per tal d'evitar els problemes que una tal vinculació pogués originar més endavant⁷⁴. Amb tot, el comte no descartava la possibilitat d'una col·laboració més estreta en el seu comtat ja que feia la donació als frares allí presents i a «aquells que havien de venir i establir-se militarment a Granyena o a la seva frontera per tal de defensar la Cristiandat, d'acord amb la finalitat de la seva institució religiosa».

Pel que fa a Barberà, Ermengol ens especifica que és un castell molt ben fortificat —«munitissimum castrum»— i que el dona amb tots els seus termes i possessions, amb el domini, serveis i usatge, i també amb els cavallers que tenien el castell pel comte. És evident, per tant, que els cavallers —«militēs»— als quals fa referència Ermengol havien d'ésser Pere de Puigvert i la guarnició que allí degué establir. Ermengol, que al cap de poc temps, és a dir el 8 de febrer de 1133, ordenava el seu testament, confirmava en favor de l'Orde la donació en alou de l'esmentat castell, i a més deixava als Templers les seves armes personals i el seu cavall, i una terra a Calcines, entre altres coses⁷⁵.

3.3. La donació de Ramon Berenguer IV

En parlar de la reconquesta de Barberà, hem vist com el lloc era del comte barceloní, el qual l'havia cedit en feu als comtes d'Urgell. Acabem també d'anotar la donació d'aquest castell feta pel comte Ermengol VI en favor de l'Orde del Temple el 19 de setembre de 1132, la qual cosa, naturalment però, no implicava encara el domini total damunt de Barberà per part del Templers ja que allò que ells havien rebut era únicament els drets feudals del comte d'Urgell, i no el domini superior que hi posseïa encara el comte de Barcelona. Per això, havien d'obtenir de Ramon Berenguer IV la cessió dels seus drets, cosa que

73. Diu així el document: «... Iterum dono hodie usque ad finem seculi, in totis meis castris aut villas qui mei dominici sunt, ad iam dicte Milicie, unum hominem cum censum et usaticum quod in eius homine ego habeo...».

74. Cnf. Eduardo CORREDERA GUTIÉRREZ, *Noticia de los condes de Urgel*, Lérida, 1973, pàgs. 86-87.

75. J. MIRET I SANS, *Les cases*, obra cit., pàg. 24; també Jaime VILLANUEVA, *Memorias cronológicas de los Condes de Urgel*, obra cit., pàgs. 319-322, doc. XXII.

no degué resultar difícil, donada la bona disposició del barceloní, com veurem més endavant, envers els Templers.

Els responsables de dur a terme aquesta operació foren fra Hug Rigalt, el templer que, immediatament després del Concili de Troyes, trobem actuant al migdia francès i als comtats catalans —és ell qui el 1131 rebia de mans de Ramon Berenguer III la donació de Granyena, és ell també qui el 1132 rebia la donació de Barberà per part d'Ermengol VI d'Urgell— i l'ausonès fra Arnau de Bedós —un dels primers templers catalans que tenim documentats, i del qual sabem que desenvolupà una important acció en favor de l'Orde en els inicis del seu establiment en els nostres comtats—⁷⁶.

La cessió, doncs, dels drets del comte de Barcelona, fou realitzada el 3 de gener de 1133 o 1135, segons la data dels documents que la registren⁷⁷. Pel seu tenor Ramon Berenguer IV donava a la Milícia del Temple, en mans dels esmentats Arnau de Bedós i Hug Rigalt, i amb consentiment dels seus magnats, el seu castell de Barberà, situat a la frontera del seu comtat contra els sarraïns. Els donava amb els cavallers que el tenien per ell, amb totes les possessions, termes, i amb el domini, serveis i usatges que hi posseïa i que hi rebia. Ho donava per què els Templers ho tinguessin plenament i perpètua quan s'establissin militarment a Granyena o a la dita frontera, a fi de defensar aquesta part de la Cristiandat. Signaven la donació, a part del comte, Guillem Ramón, senescal, Rimbau de Basella, Berenguer de Queralt, Guillem Ramon de Pujalt, Arnau Berenguer d'Anglesola, Berenguer Bernat de Granyena, Bernat Guillem de Lluçà, Berenguer Bernat, senescal, Ramon de Roca, Deudonat i l'arxilevita Pere.

El document, però, prescindint del seu contingut dispositiu, té un aspecte que creiem cal subratllar, és a dir, la gran similitud entre el document de donació de Barberà feta pel comte de Barcelona i la feta pel comte d'Urgell. Pràcticament l'un sembla una còpia literal de l'altre, doncs només canvien, a part naturalment les titulacions i noms dels comtes i dels signants, una disposició que hi adjunta Ermengol relativa a la donació que fa fins a la fi del segle, d'un home amb tots els censos i usatges que hi rep el comte en cadascun dels castells i llocs del seu personal domini. Les motivacions religioses de l'acte són registrades

76. Vegeu sobre l'activitat de fra Arnau de Bedoç, A. J. FOREY, *The Templars in the Corona de Aragón*, obra cit., pàgs. 87 i 103, nota 2.

77. A.C.A., C., Pergamins de Ramon Berenguer IV, n.º 27, publicat per P. DE BOFARULL, *Colecció de documentos*, obra cit., pàgs. 18-19, doc. VI, i per M. D'ALBON, *Cartulaire*, obra cit., pàg. 53, doc. LXX.

amb les mateixes paraules si bé Ramon Berenguer IV hi afegeix una petita addició; les clàusules penals de tipus espiritual també són idèntiques en els dos documents. Per últim, l'escribà que redactà ambdós documents és el mateix, és a dir el sacerdot Bernat. Només la data, doncs, en conjunt, és diferent: la donació del comte d'Urgell porta: «XIII Kalendas octobris, anno Dominice Incarnationis C tricesimo secundo post millessimum», mentre que la del barceloní diu: «III nonas ianuarii, anno Dominice Incarnationis C tricesimo III° post millesimum, anno XXV regnante Leudovici regi». Evidentment que hi ha una greu contradicció en la segona datació: si acceptem pels anys de l'Encarnació, ens resulta el 3 de gener de 1135 de l'Era comuna, i si ho fem així mateix pels anys del regnat del rei Lluís, s'esdevé el 3 de gener de 1133. Quina de les dues possibles dates és la més versemblant? Nosaltres ens decantem, no sense algún dubte, per la segona del 3 de gener de 1133, perquè creiem que no podia existir tant de temps entre la donació del comte d'Urgell i la del comte barceloní. Fins i tot, no ens semblaria arriscada la hipòtesi de pensar que els dos documents foren redactats en un mateix moment, probablement el setembre de 1132, corresponent a la donació feta per Ermengol, que aquest la signés, i que Ramon Berenguer IV es reservés la firma i, per tant, la validesa legal de la donació fins més tard, esperant veure més clarament la direcció que havia de seguir l'Orde del Temple als seus comtats.

3.4. *La constitució de pau i treva (15 abril 1134)*

L'única constitució de pau i treva que coneixem del comte Ramon Berenguer IV és l'adreçada als Templers⁷⁸. Fou en una assemblea de magnats i eclesiàstics reunida el 15 d'abril de 1134, a la qual hi assistiren l'arquebisbe Sant Oleguer, Berenguer, bisbe de Girona, Ramon, bisbe de Vic, Ermengol, comte d'Urgell, Ponç Hug, comte d'Empúries, els nobles Berenguer de Queralt, Pere Bertran i Bernat de Bellloc, Ot de Moncada, Guillem de Castellvell, Ramon Renard, Pere de Torruella, Berenguer de Pelafolls, Arbert de Castellví, Ponç Hug (de Cervera?), Ramon Folc de Cardona, Guillem de Pujalt, Ramon de Torroja, Pere Bertran de Montpalau, Guillem Seniofred, Berenguer i Guillem de Sa Garriga, Ramon Renard d'Olives, Guillem i Pere Ramon de Pedret, Ramon Ademar de Rabedos, Berenguer Segar, Gauzbert

78. A.C.A., C., Ramon Berenguer IV, n.º 28. Publicat per P. DE BOFARULL, *Colecció de documentos, IV, obra cit.*, pàgs. 29-33, doc. XI, i també per M. D'ALBON, *Cartulaire, obra cit.*, pàgs. 53-55, doc. LXXI.

Guillem i Bernat de Vultrera, Jordà, Deudonat, l'arxilevita Pere, l'ar-
diaca Berenguer de Girona i el veguer Berenguer Ramon.

El comte, doncs, juntament amb els seus nobles, magnats i eclesiàs-
tics, posava en treva de Déu tots els cavallers de la Milícia de Jeru-
salem que vulguessin viure i militar als comtats catalans, segons el
tenor de les seves regles, i a més els castells, viles, masos, terres i cases
que tenien o podien adquirir, i a les poblacions que en els seus dominis
poguessin fundar. També establíen que cap mena de persona pogués
jutjar en assumptes seculars els dits cavallers, els seus vassalls i els
seus béns sense la voluntat del mestre i superiors. A més fixaven que
haviem d'ésser els mestres aquells qui haurien de regir els seus frares
ací al país com així mateix el seus homes i els seus béns. Per últim,
imposaven dues penes per a tots els infractors d'aquesta treva; una
moral, incorrent en sacrilegi i ira de Déu, i una altra econòmica que
haurien de pagar al bisbe i al comte. Finalment el comte barceloní, a
títol personal, prometia donar als Templers, el dia del seu òbit, les
seves armes i arnesos, i de per vida, i cada any, vint morabatins o dues
lliures d'argent.

Molt probablement la constitució de Treva en favor dels Templers
volia assolir el definitiu establiment de l'orde a Catalunya, i, per tant,
aquest acte s'hauria d'emmarcar dins de les accions realitzades pels
comtes catalans encaminades, amb afalacs i importants privilegis, a
a atreure l'atenció del Temple i la seva ulterior implicació a la tasca
de la reconquesta catalana. L'actitud de l'orde era, però, en aquests
moments molt diferent, perquè naturalment no li devia pas interessar
una actuació directa a Occident. Havia nascut amb una finalitat molt
definida, concretada en la defensa del regne jerusalemità. Europa havia
de servir només per al reclutament de personal que fes possible aquesta
tasca, i Europa havia de contribuir també econòmicament a les despes-
ses que aquesta operació exigia. Era lluny, per tant, qualsevol pretensió
templera d'establiment en els comtats catalans, i fins i tot en els altres
regnes hispànics, malgrat les temptatives dutes a terme per tal d'acon-
seguir la implantació de l'orde.

Ni les donacions comtals anteriors de Granyena, ni la de Barberà,
que palesaven un veritable interès per fixar el Temple a la frontera
catalana contra els sarraïns, ni tampoc les donacions particulars a la
Catalunya Vella havien aconseguit cap nova i positiva actitud per
part de l'orde. A l'abril de 1134, un nou intent de vinculació de l'orde
al país estava representat per la constitució de Pau i Treva esmentada.
Més encara, és molt possible que en aquesta ocasió Ramon Beren-

guer IV juntament amb els altres nobles i cavallers, prometessin servir temporalment a la Milícia quan s'establís a Catalunya⁷⁹. Si bé el document on està redactada la promesa no porta data, el fet que sigui al dors del pergami que registra la constitució de Pau i Treva, i així mateix que alguns dels magnats i cavallers figurin en ambdós llocs, ens fa pensar que podia haver esdevingut en l'esmentada ocasió⁸⁰. Així, el comte, es comprometia a servir durant tot el primer any sota l'obediència del mestre, i a més s'obligava a donar cavalls i armes a deu frares cavallers, i l'honor suficient del qual en poguessin viure els deu cavallers. Guillem Ramon, el senescal, i el seu germà Ot, prometien així mateix servir un any en la Milícia, i donar cavall i armes a un cavaller. Jordà de Sant Martí, es comprometia a servir un any i a donar l'honor per a un cavaller; els vint-i-un restants es comprometien tots a servir també un any, i dotze d'ells al lliurament al cap de l'any del cavall i les seves armes personals, un altre, dos masos, i els tres restants, un mas cadascú. Amb aquesta promesa del comte de Barcelona i d'una important representació de l'estament nobiliari acabava una primera etapa de les relacions entre Catalunya i l'orde del Temple, una etapa caracteritzada per l'interès de vincular-lo a la tasca de la Reconquesta del nostre país, i en aquesta etapa, Barberà havia jugat el seu paper, un paper d'incentiu, d'esperó. De fet, però, les donacions de Barberà eren només damunt del paper, del pergami, perquè els Templers encara havien de tardar bastants anys en fer efectiu el seu domini en el lloc, que, malgrat tot, creixia sota l'empenta colonitzadora dels descendents de Pere Arnau de Ponts.

3.5. *Les noves crides de Ramon Berenguer IV i la confirmació del papa Adrià IV dels béns del Temple a Aragó i al Principat*

Els nous esdeveniments que, a partir de l'agost de 1137, endegaren la política de Ramon Berenguer IV, motivaren un replantejament de l'actitud dels Templers respecte dels comtats catalans. El casament del comte amb Peronella, la filla de Ramir, posava a Ramon Berenguer IV en una situació d'intenses relacions amb els Templers, un dels tres hereus del regne aragonès, segons el testament del Bataller⁸¹. Ningú no dubtarà que el bon fer del comte barceloní en l'arranjament

79. A. J. FOREY, *The Templars, obra cit.*, pàgs. 16 i 63, nota 6.

80. A.C.A., C., Ramon Berenguer IV, n.º 28. Publicat per P. DE BOFARULL, *Colecció de documentos, IV, obra cit.*, pàgs. 32-33, doc. XI, i també per M. D'ALBON, *Cartulaire, obra cit.*, pàg. 55, doc. LXXII.

81. Sobre Alfons I vegeu J. M.ª LACARRA, *Vida de Alfonso I el Batallador*, Zaragoza, 1971.

d'aquesta qüestió el qualifica d'important home polític. No podem, altrament, seguir ara tots els detalls del procés —tàn mateix prou esbrinat per la historiografia— que menà la solució diplomàtica, amb el seu acompanyament de pactes i concòrdies, del problema que representà l'herència d'Alfons I d'Aragó⁸²; només volem centrar-nos en l'acord amb els Templers, respecte del terç que havien obtingut per l'esmentat legat testamentari.

Ja el 16 de setembre de 1140, Ramon Berenguer IV conclougué un tractat amb Raimond, Mestre de l'Hospital, representant del seu orde i també dels cavallers del Sant Sepulcre⁸³; poc temps després, a l'agost de l'any següent, el patriarca de Jerusalem, juntament amb el Prior del Sant Sepulcre, confirmava la cessió dels drets de l'esmentat orde⁸⁴. L'acord amb els Templers no s'esdevingué fins uns anys més tard, a novembre de 1143. Entre aquesta data, però, i la de les esponsalles de Ramon Berenguer IV amb Peronella (1137) hi degué haver tota una sèrie d'accions diplomàtiques per part del barceloní per tal d'aconseguir la renúncia dels drets que tenia l'orde a l'herència del Bataller.

Els Templers, en un principi, i malgrat que la Cúria Romana devia estar d'acord en l'abdicació dels drets dels tres ordes⁸⁵, no degueren d'acceptar cap acord que anés contra les disposicions testamentàries del Bataller. El barceloní, davant l'hermetisme dels Templers, intentà obrir la negociació amb afalacs i amb la concessió d'importants privilegis. Dins d'aquesta direcció hom ha de centrar el contingut d'una carta que Ramon Berenguer IV envià al mestre Robert de Craon per aquests anys⁸⁶. Probablement és l'esmentada carta l'única conservada d'una sèrie de missives que el comte-príncep trameté a la Casa-mare de l'orde, segons es desprèn del document de novembre de 1143, que registra l'acord final amb l'orde, i en qual diu que «per litteras et in-

82. P. KEHR, *El Papado y los reinos de Navarra y Aragón hasta mediados del siglo XII*, «E.E.M.C.A.», 2 (1946), pàgs. 74-186, especialment pàgs. 159-179. Percy E. SCHRAMM, *Ramon Berenguer IV*, en *Els primers comtes-reis*, Barcelona, 1960, pàgs. 11-51. José M.ª LACARRA Y DE MIGUEL, *Alfonso II el Casto, rey de Aragón y conde de Barcelona*, «VII congreso de Historia de la Corona de Aragón», I, Barcelona, 1962, pàgs. 95-120, especialment, pàgs. 95-112.

83. P. DE BOFARULL, *Colección de documentos, IV*, obra cit., pàgs. 70-75, doc. XXXII, registra les dues donacions del Sant Sepulcre i de l'Hospital. Vegeu també P. E. SCHRAMM, *Ramon Berenguer IV*, obra cit., pàgs. 21-22. P. KEHR, *El Papado*, obra cit., pàgs. 163-165.

84. P. DE BOFARULL, *Colección de documentos, IV*, obra cit., pàgs. 78-81, doc. XXXV.

85. P. KEHR, *El papado*, obra cit., pàg. 164; J. M.ª LACARRA, *Alfonso II el Casto*, obra cit., pàgs. 102-103.

86. P. DE BOFARULL, *Colección de documentos, IV*, obra cit., pàgs. 368-370, doc. CLIII, i de M. D'ALBON, *Cartulaire*, obra cit., pàgs. 102-103, doc. CXLV.

ternuncios meos sepe et diligenter invitaveram». La carta, que no duu data, degué ésser redactada poc temps després de l'acord entre Ramon Berenguer IV i els ordes de l'Hospital i del Sant Sepulcre, i anava encaminada, com hem referit, a assolir l'obertura de negociacions per tal d'enllestir l'assumpte de la renúncia dels Templers, que encara restava pendent. Allà, Ramon Berenguer, que es titulava comte i marquès de Barcelona i Príncep d'Aragó, argumentava, en primer lloc, l'evidència de tots manifesta del testament del Bataller que havia deixat els seus regnes al Sant Sepulcre, a l'Hospital i al Temple; tot seguit, però, anotava que ell, que l'havia succeït en el regne, volia servir amb totes les seves possibilitats a la Milícia, honorificar-la i enaltir-la amb tot honor. Després de lloar la importància de la tasca que havia assumit l'orde en la defensa de l'església, demanava al mestre, en nom propi, de la clerecia i de tot el poble d'Hispania, que tingués cura de l'església i que així mateix l'ajudés en les seves necessitats enviant almenys deu frares, sota l'obediència i cura dels quals poguessin ésser regits i guiats els cavallers i fidels que es lliuressin a la Milícia en les terres del comte.

El comte es comprometia a subvencionar personalment dels seus béns totes les necessitats dels deu frares que demanava al mestre i els quals, mentre no els donés l'honor suficient perquè en poguessin viure dignament, tindrien allò que els calgués dels rèdits i usatges que el comte rebia a Jaca, Osca i Saragossa. A més els feia donació de la ciutat de Daroca, amb els seus habitants, terme i domini; també Llop Sanxis de Belxit, amb els seus dos castells de Belxit i d'Osa, amb l'honor de Cotanda i amb totes les seves pertinences; també, a la ciutat de Saragossa, un sarraí, un jueu i un cristià, amb els seus honors i possessions, i terres de conreu d'extensió de dos parells de bous; també una quarta part de la vila de Quart, que està al costat d'Osca; a més els feia la important cessió de la desena part de tot el que conquerís a Hispania, fos honors, censos o altres drets. Tot això que Ramon Berenguer donava ara, deia, tenia la intenció d'augmentar-lo considerablement quan el mestre satisfés la seva petició. El comte donava acabament a la seva carta pregant al mestre que no negligís el seu prec, i que donés diligentment resposta a les seves súpliques, ja que «com més la retardés més dany hom faria a l'església de Déu».

Per tot el contingut d'aquest document, és ben palès, malgrat que hom no en faci cap referència específica, que els mòbils del comte eren de cercar una solució al problema de la renúncia de la tercera part d'Aragó pels Templers. Tot allò que els concedia, es trobava, per tant, en el regne aragonès. Només al final de la carta, lloava i confir-

mava la donació que al comtat de Barcelona havia fet el 3 de gener de 1133 o 1135 a fra Arnau de Bedós, és a dir, el castell de Barberà.

Les accions diplomàtiques realitzades per Ramon Berenguer IV arribaren a donar finalment el seu fruit, després de llargues negociacions, l'any 1143, car d'aquesta data tenim el document que registra les importants donacions fetes pel comte als Templers, en recompensa de la seva renúncia a la tercera part del regne d'Aragó⁸⁷. Malgrat que el document de renúncia no hagi estat conservat, és evident que fou realitzat, tal com ho havien fet així mateix el Sant Sepulcre i l'Hospital⁸⁸. Almenys això es depreu de la butlla de confirmació del Papa Adrià IV el 1158 a Ramon Berenguer IV de la cessió de l'herència del Bataller, en la qual diu específicament que els tres ordes li cediren el regne aragonès «scriptis propriis roborata»⁸⁹. L'acte esmentat de 1143, doncs, revestí una importància especial, pel mateix tema, i també per la presència dels personatges que hi varen assistir i signaren el document, tals com els nobles Arnau Mir, comte de Pallars Jussà, Artau III, de Pallars Sobirà, Bernat, comte de Comenge, Pere, comte de Bigorra, Guillem Ramon, el Senescal, Gaucera de Pinós, Bernat i Pere Bertran de Belloc, Ramon de Pujalt, Ramon i Berenguer de Torroja, Ramon Berenguer d'Ager, Guillem de Cervera, Bernat Guillem de Llucià i Ramon de Vilademuls; els eclesiàstics Gregori, arquebisbe electe de Tarragona, a més dels bisbes de Girona, Vic, Saragossa, Osca, l'electe de Roda, dels abats de Ripoll, Sant Fèlix de Girona, de Montaragó, i d'altres clergues de Barcelona, Girona, Saragossa i Roda. Es evident, per altra part, que la Santa Seu, degué acceptar el fet consumat i tanmateix irreversible del domini d'Aragó pel comte català; la mateixa compareixença del cardenal legat Guido referma aquesta postura de la Cúria Romana.

El document de referència, està datat, doncs, a la ciutat de Girona, el 27 de novembre de 1143. Ja el dia anterior, s'havia esdevingut un fet important, centrat en l'elecció de l'abat Gregori de Cuixà com a nou metropolità de Tarragona, càrrec que havia estat vacant des de la mort, el 7 de març de 1137, de sant Oleguer, i que segurament el fet del problema que representava l'herència d'Alfons I no era aliè a la tardança en nomenar un substitut⁹⁰.

87. P. DE BOFARULL, *Colección de documentos, IV, obra cit.*, pàgs. 93-99, doc. XLIII; M. D'ALBON, *Cartulaire, obra cit.*, pàgs. 204-205, doc. CCCXIV.

88. Vegeu notes 84 i 85.

89. P. DE BOFARULL, *Colección de documentos, IV, obra cit.*, pàgs. 317-318, doc. CXXX.

90. P. KEHR, *El Papado, obra cit.*, pàg. 169.

La presència, també, de fra Éverard des Barres, mestre de França, de fra Pere de Rovera, mestre de Povença i Hispània, i dels frares Odó de Saint Omer, Hug de Bezaniç, Pere d'Arzacó, Berenguer de Cequinyola i d'Arnau de Forcià, que rebien la donació, prova també que l'orde acceptava la nova solució donada al testament del Bataller.

El document, redactat pel clergue barcelonès Ponç, escrivà del comte, a part la seva elegància estilística, destaca també per la seva subtileza política. En l'esmentat document hom no fa ja cap referència al testament d'Alfons I, com tampoc a la renúncia per part dels Templers, sinó que les concessions fetes per Ramon Berenguer IV són presentades com fruit de la seva liberalitat i de l'especial protecció amb la qual vol afavorir l'orde. Ramon Berenguer, que es titula comte de Barcelona i dominador d'Aragó, comença expressant els seus sentiments de fervorós cristià, preocupat especialment de la defensa de l'església d'Occident del perill musulmà, per la qual cosa decidí vincular a Hispània l'orde del Temple per tal que assumís també en els regnes hispànics la tasca de protecció que tan eficaçment desenvolupava a Orient; que per tal d'aconseguir-ho havia tramès missives i ambaixades al mestre i convent de Jerusalem invitant-los a col·laborar, petició que, finalment, el mestre Robert, juntament amb el seu consell, havia acceptat. El comte continua dient que, amb aquests sentiments, que palesen un veritable impuls de croada, i a més per remissió dels seus pecats, i per la salut eterna de l'ànima del seu pare, el qual havia estat cavaller i frare de la Milícia, en l'hàbit i regles de la qual havia acabat la seva vida, lliurava al mestre i a l'orde els castells de Montsó i Montgai, en alou propi; també els de Xalamera, Barberà, Remulins, l'honor de Llop Sanxis de Belxit, i tot allò que tenia al castell de Corbins. Molt més importants, però, eren les concessions generals que el comte feia als Templers, car els donava el delme de totes les rendes, censos i usatges que rebia ell personalment, de manera que fins i tot en el cas que alienés algun dels esmentats drets, havia d'estar salvada la desena part corresponent als Templers. A més, els donava també les dècimes de totes les terres que el comte pogués adquirir, i de les terres que conquerís als musulmans, una quinta part, a més d'una dècima de les que corresponien al comte, llevat en tot, però, els delmes ja concedits a l'església; també els donava una quinta part de tot allò que haguessin pogut aconseguir els homes de l'orde en les cavalcades o expedicions contra els sarraïns; el comte s'obligava a ajudar-los i aconsellar-los. Així mateix, els prometia no fer més la pau amb els musulmans sense el seu consentiment. Finalment, els eximia del pa-

gament, en tots els dominis de Ramon Berenguer IV, de qualsevol lleuda, usatge i peatge. I a tot això i afegia la donació anual de mil sous a percebre de la ciutat de Saragossa.

La relació de les concessions i privilegis atorgats pel comte als Templers, palesa certament que fou aquest orde el que més es beneficià de la solució del testament del Bataller. No hi ha dubte, per altra banda, que en aquest document hom hi ha de centrar la base del poder polític i econòmic que havia d'assolir l'orde del Temple en els cent setanta-cinc anys de la seva actuació al nostre país, com el fet que la vasta donació que rebien els Templers posava en una situació difícil el futur de l'Estat perquè amb l'excessiu domini que hom assignava a l'orde, aquest podia esdevenir immediatament un Estat dins del mateix Estat.

El Papat tardà encara uns anys en acceptar plenament la liquidació del testament d'Alfons, i la seva acceptació àdhuc fou progressiva. Començà, en primer lloc, confirmant les donacions als Templers fetes per Ramon Berenguer IV el novembre de 1143, com ho palesa el fet que Eugeni III, papa de procedència cistercenca, el 30 de març de 1150, des de Laterà, confirmés i ratifiqués al mestre Éverard des Barres les concessions del comte-príncep a l'anterior mestre Robert de Craon, referents als castells ja esmentats de Montsó, Montgai, Xalamera, Barberà, Remulins, Corbins i els altres drets i privilegis especificats més amunt. Així mateix el papa confirmava també en favor de l'orde les donacions dels delmes, tot recordant l'aprovació d'aquest especial privilegi per part de l'arquebisbe de Tarragona i dels bisbes de Saragossa, Osca, Roda, Osona i Girona ⁹¹.

Anastasi succeí en el solí pontifici a l'esmentat Eugeni III. D'aquell papa, malgrat haver afavorit especialment els Templers, no conservem cap confirmació concreta dels béns que l'orde havia aconseguit a Aragó i en els comtats catalans. Havia d'ésser el seu successor, Adrià IV, qui des de Benavento, el 6 d'abril de 1156 havia de confirmar novament les donacions del comte als Templers, ara en la persona del nou mestre fra André de Montbar ⁹². Tampoc en aquesta butlla hom no troba cap referència al testament del Bataller. Per altra part, la Santa Seu, sempre molt legitimista a l'hora dels tractaments, continua donant el títol exclusiu de comte de Barcelona a Ramon Berenguer IV. Per què, doncs,

91. J. DELAVILLE LE ROULX, *Bulles pour l'Orde du Temple tirées des Archives de S. Gervasio de Cassolas*, «*Revue de l'Orient Latin*», XI (1908), pàgs. 407-408, doc. I.

92. P. DE BOFARULL, *Colección de documentos, obra cit.*, pàgs. 236-239, doc. XC.

malgrat les bones relacions entre Ramon Berenguer IV i el Papat, aquest no va admetre de dret allò que ja havia esdevingut de fet? Per què fins el 24 de juny de 1158 el papa Adrià a petició del comte, no confirmà la renúncia, o millor dit, la concessió del regne d'Aragó feta en favor seu per part dels tres ordes? ⁹³

Diversos autors han subratllat el caire legalista de Roma en tot aquest afer ⁹⁴. No podem dubtar, en base a la documentació que aporten, dels seus resultats. Hi voldriem afegir, però, quelcom més que creiem que tingué el seu pes específic en aquesta qüestió, és a dir, pensem que les dificultats en les quals es trobà l'orde per tal de possessionar-se d'alguns dels honors concedits, degué contribuir certament a l'«impassé» de la confirmació per part de Roma. I al respecte hem de dir que Barberà fou un dels llocs on la documentació conservada ens presenta palesament les esmentades dificultats.

4. L'ESTABLIMENT DELS TEMPLERS A BARBERÀ

4.1. *Pere de Puigvert i l'herència de Vidià*

Les donacions del castell de Barberà fetes en favor dels Templers per Ermengol VI d'Urgell (1132) i per Ramon Berenguer IV de Barcelona (1133), així com les confirmacions posteriors fetes per ambdós comtes (1133, testament d'Ermengol; 1143, confirmació al mestre Robert de les possessions templeres a Aragó i Catalunya), i les aprovacions dels papes (butlles d'Eugeni III, de 1150, i d'Adrià IV, de 1156), no havien alterat de fet la situació real dels antics senyors del lloc. Era evident que si des del punt de vista legal, Barberà pertanyia ja als Templers, de fet, però, el lloc era dominat pel descendent de Vidià, Pere de Puigvert, el qual el posseïa per raó del testament del seu pare, com hem referit més amunt.

Per altra part, hem de pensar que l'orde del Temple no degué organitzar tot seguit les possessions que per donació dels comtes i dels particulars havia adquirit a Catalunya. La manca de personal en un principi, i també el fet que l'establiment i organització de les noves possessions amb freqüència requerien la superació de diversos i complexos problemes, feia tot plegat que no sempre hom pogués actuar al respecte amb la celeritat que desitjava.

93. P. DE BOFARULL, *Colección de Documentos, obra cit.*, pàgs. 317-318, doc. CXXX.

94. P. KEHR, *El Papado, obra cit.*, pàg. 164-165. P. E. SCHRAMM, *Ramon Berenguer IV, obra cit.*, pàgs. 22-26. J. M.ª LACARRA, *Alfonso II el Casto, obra cit.*, pàgs. 108-110.

Pere de Puigvert dominava, doncs, una part del territori de la comarca, centrat especialment a Barberà, Pira i Prenafeta. Altres honors i feus posseïa a Puigvert d'Urgell, Ponts, Agramunt i Solsona. Integrament, per tant, amb motiu de la possessió dels esmentats llocs de la Conca, la noblesa de segona categoria que gairebé exclusivament s'havia establert a la comarca. Pere de Puigvert, d'altra banda, no degué atendre personalment els dits dominis sinó que hi deuria tenir vassalls que curaven els seus feus conques. Sabem, per exemple, que a mitjans del segle XII tenia subinfeudat el castell de Barberà a un tal Bernat, el qual el 22 de setembre de 1152 permutà amb el seu germà Pere de Montesquiú el dit castell, amb els cavallers, homes, termes i afrontacions, pel de Montesquiú⁹⁵. A l'acte de permuta estipulaven que el lliurament d'ambdós castells el farien després de l'òbit de llur mare Agnès, amb el consentiment de la qual realitzaven aquest acte. Així mateix, Pere rebia, a més, seixanta morabatins.

Probablement l'acció directa dels Templers a Barberà no s'esdevingué fins a l'any 1157. La manca fins al dit any de documents relatius als Templers a l'esmentat lloc la podem considerar com una palesa absència de l'orde a Barberà. Més encara, degué ésser a començaments de 1157 quan els Templers hi iniciaren els primers contactes en vistes a organitzar-hi les propietats i honors que hi havien adquirit. Al respecte, un document de 16 de gener del dit any, ens assabenta que Pere Poc de Castelltallat havia *aprissonat* un honor al lloc de Miralpeix, situat a l'apèndix del castell de Barberà, el qual, segons reconeixia Pere, era de la Casa de la Milícia del Temple⁹⁶. Per aquest motiu, el tenedor, que així mateix vinculava a l'explotació als seus nebots Guillem i Arnau, s'obligava a lliurar anualment una quinta part dels fruits de cereals i de vi a la Milícia, la qual era representada pel mestre de Provença i Catalunya fra Ramon de Rocabrissana.

Si certament, aquest document ens palesa la intervenció dels Templers a Barberà, per altra banda, hem de reconèixer, almenys basant-nos en el fet de la carència d'altres relacions en aquest període, que aquella fou realment poc important quant a l'organització del patrimoni que hi havien adquirit. Ens decantariem, per tant, a pensar que l'acció de Pere Poc de Castelltallat fou més aviat singular, i que l'intent que volien dur a terme els Templers a Barberà xocà amb la intransigència de Pere de Puigvert i dels seus pobladors, els quals, en general, no

95. A.C.A., C., Ramon Berenguer IV, n.º 244.

96. A.C.A., C., Alfonso I, n.º 39.

degueren acceptar les reivindicacions respecte del domini del lloc que degueren plantejar els Templers.

L'única solució possible era per part de l'orde dur aquest assumpte davant Ramon Berenguer IV ja que el comte juntament amb el d'Urgell, havien estat els concedents del castell de Barberà als Templers. A més, l'esmentat castell estava situat dins el comtat barceloní, i per tant, en últim terme era Ramon Berenguer IV qui havia de fer justícia en aquest afer. Per altra banda, els Templers defugiren, almenys en aquest moment, un enfrontament directe amb Pere de Puigvert ja que no havien estat ells l'origen d'aquella situació sinó que hom l'havia ja creat amb anterioritat a l'arribada del seu orde. Això, però, no implicava que els Templers deixessin de reclamar allò que els pertanyia, pressionant el comte barceloní per tal que arrangés promptament la qüestió.

Així mateix, Ramon Berenguer IV devia tenir motius de pes per a enllestir el problema sorgit sobre la possessió de Barberà per part dels Templers sobretot si pensem en el paper que havia desenvolupat l'esmentat orde a l'hora d'arribar a un acord sobre el testament del Bataller; i a més el fet que la Santa Seu no havia encara reconegut oficialment l'herència d'Aragó en favor de Ramon Berenguer IV, degué impulsar-lo a actuar amb celeritat, cercant una solució ben favorable als Templers. En efecte, el 29 d'abril de 1157, a la ciutat de Lleida hom dictava ja la sentència relativa a l'esmentat afer, la qual cosa prova que Ramon Berenguer IV tenia un veritable interès en solucionar la qüestió ben aviat.

4.2. *El judici de Lleida*

El document que registra el judici i sentència malgrat la complexitat pròpia d'aquest tipus de documents, té aspectes que cal subratllar i analitzar detingudament⁹⁷. Hem d'assenyalar, en primer lloc, que el judici revestí una importància excepcional com bé ho palesa l'assistència dels comtes Ermengol VI d'Urgell i Arnau Miró de Pallars, del vescomte Ramon Folc de Cardona, dels comdors Galcerà de Pinós, Guillem de Castellvell i Ramon de Vilademuls, dels bisbes de Barcelona i de Lleida, així com de cavallers, eclesiàstics i burgesos catalans i aragonesos. Actuaren de jutges els dits bisbes, el comte de Pallars, Borrell, jutge de Girona, Guillem de Castellvell, Ramon de

97. Publicat per P. DE BOFARULL, *Colecció de documentos, IV, obra cit.*, pàgs. 252-260, doc. XCIX, i també F. MIQUEL, *Liber Feudorum Maior, I, obra cit.*, pàgs. 269-273, doc. 253.

Vilademuls, Ramon de Pujalt, Berenguer de Torroja, el sacristà de Barcelona, l'ardiaca d'Elna Bernat de Moret, Bernat Marcuç i el veguer de Barcelona Pere Arnall⁹⁸.

Defensaven i assessoraven al comte Guillem Ramon de Montcada i el sacristà de Vic Pere; així mateix a Pere de Puigvert ho feien Galcerà de Pinós, Miró Guillem de Puigvert i el sacristà d'Urgell Guillem.

Ramon Berenguer IV no centrava les seves queixes en la reivindicació de Barberà directament —legalment no ho podia fer perquè el seu domini l'havia traspassat als Templers— sinó en els castells i llocs que a les donacions més antigues havien estat adjuntats a Barberà, com eren Prenafeta i Pira. Naturalment que reivindicant la propietat d'aquests dos llocs ho feia també indirectament de Barberà.

Els arguments presentats d'entrada pel comte es basaven en el fet —segons declarava— que havia estat ell personalment qui havia recuperat de mans dels sarraïns, amb grans treballs i despeses —«multo labore et magnis expensis»— els esmentats castells, i que malgrat això, Pere li havia pres aquests alous, i que fins i tot havia gosat expulsar i maltractar els homes que el comte hi havia intentat establir.

La defensa de Pere, per altra banda, basava la propietat en el tenor de les escriptures fetes pels comtes de Barcelona i d'Urgell al seu avantpassat Arnau Pere, i que hom presentava davant els jutges. Declarava, a més, que havent mort Arnau Pere i també el seu fill, les dites adquisicions havien pervingut al seu pare Bernat Pere de Ponts, dit també Vidià, probablement germà d'Arnau Pere, i que ell ho tenia per raó del testament del seu pare⁹⁹. L'argumentació de Pere de Puigvert era, per tant, a simple vista, ben contundent.

No ho era tant, però, a la mirada escrupolosa dels assessors del comte que, detallistes i legalistes, esgrimint raons de crítica diplomàtica, reputaren per falsos alguns dels documents presentats per Pere.

Quant a l'escriptura de Ramon Berenguer I el Vell i Almodis en favor d'Arnau Pere, de 25 de març de 1054, hom la creia falsificada ja que els concedents no havien signat amb les seves pròpies mans així

98. Encara que el document no reculli explícitament la presència dels Templers, és ben lògic de pensar que aquests hi degueren assistir, almenys sabem que deu dies abans, és a dir, el 17, el Mestre d'Hispania, fra Pere de Rovera, formava part del consell del comte quan jutjà i dictà sentència a favor de l'Orde de l'Hospital en contra de les pretensions de Riembau de Basella (J. M. PONS GURI, *La successió de Guillem Umbert de Basella*, «Anales del Instituto de Estudios Gerundenses», Homenaje a Santiago Sobrequés Vidal, XXII (1974-75), pàgs. 169-175, on publica aquest *iudicium in curia datum*).

99. A.H.N. de Madrid. Clero, Pergaminos, carpeta 1995, n.º 19.

com ho acostumaven a fer ¹⁰⁰. Quant a l'instrument que registrava la donació de Berenguer Ramon II al comte Ermengol IV d'Urgell, de 25 de març de 1067 ¹⁰¹, també creien que era falsa, i per diversos motius, és a dir, primer perquè el comte es titulava «rei de Barcelona», no essent aquesta ciutat lloc reial; segon, perquè estava raspada en un dels llocs en el qual havia d'anar-hi el nom del concedent; tercer, perquè tampoc no era signada de ma pròpia de l'autor, i quart, perquè l'escriptura havia estat feta en temps de Ramon Berenguer I el Vell, i, per tant, l'esmentat fill no tenia ni Barberà ni cap altre honor en vida del seu pare. Més encara, en el cas que la dita escriptura hagués estat redactada per manament del comte, el fet de no signar-hi el seu germà, demostrava palesament que havia estat confeccionada després de la mort de Ramon Berenguer II, i, per raó de l'homicidi que li havia estat impugnat, declarada nulla i sense efecte legal. Per tant, així mateix, la donació posterior del comte Ermengol a Arnau Pere, no podia tenir tampoc cap valor pel vici d'origen que patia, i hom l'havia de considerar invàlida. Certament que aquests arguments presentats pel comte, basats en una fina crítica diplomàtica dels documents, digna en certa manera de diplomates actuals, és un aspecte ben interessant que cal també subratllar del judici de Lleida.

Si la part del comte havia rebutjat la veracitat dels documents presentats per Pere de Puigvert, allegant raons diplomàtiques, també la part de Pere usava el mateix tipus d'argumentacions per tal de demostrar, de la seva banda, la no falsetat dels seus instruments. En primer lloc, feia constar que les escriptures de Ramon Berenguer I i del seu fill Berenguer Ramon no eren menys vàlides pel fet que no fossin signades personalment pels atorgants ja que, en efecte, els dits comtes havien lliurat instruments amb el mateix defecte, i de tots eren considerades plenament legals. Quant a l'argument de la confecció de l'escriptura per part de Berenguer Ramon II, vivint encara el seu pare, Pere responia que ell desconeixia aquest punt, però, en cas d'haver succeït així, respondria al fet que el fill hauria obtingut els honors que després havia donat al comte d'Urgell, per cessió del seu pare. Així mateix, Pere negava que la donació fos realitzada després de l'assassinat del seu germà, sinó que tal cessió s'havia esdevingut en vida en-

100. Vegeu el document a F. MIQUEL, *Liber Feudorum Maior, I, obra cit.*, pàgs. 266-267, doc. 251.

101. Publicat per F. MIQUEL, *Liber Feudorum Maior, I, obra cit.*, pàgs. 268-269, doc. 252.

cara dels dos germans, després però, de la divisió que feren dels seus honors ¹⁰².

El comte no havia exhaurit tots els seus arguments ja que li restaven encara aquells jurídics de més pes, és a dir, primer havia intentat demostrar l'origen il·legal de les donacions, ara, en el cas que els jutges no ho consideressin així, volia demostrar també la invalidesa de la successió de l'herència d'Arnau Pere per part de Vidià, pare de Pere de Puigvert. En efecte, Ramon Berenguer IV argumentava que, donat que el fill d'Arnau Pere havia mort intestat i sense descendència, tot l'honor que tenia havia d'ésser lliurat, segons el costum de la cort de Barcelona, a aquell que li ho havia concedit o als seus successors ¹⁰³.

Tots aquests punts que hem mencionat havien estat presentats per les dues parts als jutges, els quals, sospesades les alegacions de Ramon Berenguer IV i de Pere de Puigvert, dictaren una sentència ambigua i confusa que no donava la raó directament a ningú ni tampoc condemnava a cap de les parts. És a dir, deixaven en certa manera el litigi obert ja que sentenciaren que els dits honors, objecte central del litigi, haurien de passar de dret, sense cap mena de reclamació al comte si podia provar mitjançant la comparació amb altres escriptures que efectivament les signatures dels comtes havien estat fetes sempre amb les seves pròpies mans, o que l'escriptura de Berenguer Ramon II havia estat realitzada en temps del seu pare o després de la mort del seu germà Ramon Berenguer II. Altrament, si Ramon Berenguer IV no podia provar els esmentats detalls, i Pere de Puigvert, de la seva banda, pogués confirmar la veracitat dels seus documents mitjançant el contrast amb altres escriptures, i a més que Ramon Berenguer I hagués donat en vida l'esmentat honor al seu fill o que la donació de Berenguer Ramon II al comte Ermengol d'Urgell hagués estat feta abans de la mort del seu germà, després d'haver-se dividit els honors, podia el dit Pere romandre en la possessió dels seus honors, salvant emperò els drets pertanyents al comte per raó dels cavallers morts intestats i estèrils, segons els costums de la cort de Barcelona.

La celebració d'aquest judici fou també aprofitada per dirimir altres qüestions que mutuament es tenien Ramon Berenguer IV i Pere de Puigvert. Algunes d'elles eren totalment tangencials al problema que

102. Barberà, va ésser, en efecte, uns dels honors objecte del repartiment entre els dos comtes germans (A.C.A., C., Ramon Berenguer II, perg. n.º 48). S. SOBRRQUES VIDAL, *Els grans comtes de Barcelona*, Barcelona, 1970, pàg. 123, seguint a P. de Bofarull, diu erròniament que es dividiren la meitat de Barberà.

103. Així ho manava l'usatge 69 (cnf. Josep ROVIRA i ERMENGOL, *Usatges de Barcelona*, Barcelona, 1933, pàg. 224).

a nosaltres ara ens interessa, referent a Barberà, però que ens donen aclariments sobre la personalitat i actuació de Pere. El Puigvert, doncs, es queixava del comte ja que havent-lo acompanyat a Narbona i a Aragó, pel qual motiu havia tingut diverses pèrdues, no havia rebut la compensació per part del comte, així com tampoc li havia estat pagat el servei prestat. També Pere acusava el comte de no haver complert el pacte i promesa de pagar trenta morabatins al mes als deu cavallers que juntament amb Pere havien participat a la cavalcada duta a terme a terres de Lorca¹⁰⁴.

De la seva banda, Ramon Berenguer IV abocà les seves queixes contra Pere, acusant-lo d'haver trencat la pau dels camins i robat els mercaders i els seus fardells i diners, la qual cosa havia estat un greu oprobí pel comte, i que implicava una emenda de vint mil sous per part de l'inculpat. També el comte l'acusà per raó del seu vassall Arnau d'Oliola, el qual havia trencat la pau dels camins, i amb els seus homes, des dels seus castells, li havia ocasionat diversos torts.

Finalment, després que els jutges sentenciessin al comte a fer justícia a Pere, en el cas que aquest pogués provar la veracitat de les seves queixes, i també a Pere a esmenar els greuges declarats per Ramon Berenguer IV, diversos cavallers presentaren contra Pere les seves querelles, centrades en el fet que el Puigvert els havia arrabassat les possessions que llurs avantpassats havien adquirit per donació dels comtes de Barcelona, a la qual cosa respongué Pere que els seus antecessors havien obtingut els honors que li disputaven per escriptures anteriors. Els demandants replicaren que els dits documents, per les objeccions ja exposades pel comte, feien illegal la possessió dels esmentats honors per part dels avantpassats de Pere, i per tant, del mateix Pere. Els jutges sentenciaren al respecte i declararen que en el cas que Pere pogués provar la veracitat de les seves afirmacions referents a les escriptures podia tenir amb tota justícia allò que posseïa salvant, emperò, els drets del comte per raó dels cavallers intestats i morts sense descendència; en cas de no poder provar aquests requisits, els cavallers haurien d'obtenir els honors que reclamaven, i segons constava en llurs escriptures.

Per últim, els jutges, emparant-se en la vigència del «Liber Iudiciorum», manaren que Pere i el comte es donessin mútuament seguretat i garanties de compliment de la sentència.

104. Sobre aquesta expedició de Ramon Berenguer IV vegeu Miquel COLL I ALENTORN, *L'expedició de Ramon Berenguer IV a Lorca*, VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, II, Barcelona, 1962, pàgs. 29-33.

En definitiva, però, el judici de Lleida no suposà un canvi radical de la situació real a Barberà. La sentència havia estat tan poc precisa que, com hem referit anteriorment, no va arribar a concretar la plena delimitació dels drets de Pere i del comte, i per extensió, dels successors d'aquest últim, els Templers. Ramon Berenguer, però, havia intentat satisfer les reclamacions dels frares-cavallers respecte de Barberà. Els resultats, altrament, no havien estat gaire positius. El fet que els Templers es trobessin en aquestes dificultats per tal de prendre possessió de Barberà, retardà òbviament la creació ací de la Comanda, malgrat que cronològicament, Barberà havia estat la segona adquisició important que havien obtingut a Catalunya.

4.3. *El període crític 1157-1170*

La documentació posterior al judici celebrat a Lleida el 29 d'abril de 1157, ens palesa que d'alguna manera foren reconeguts o transaccionats els drets de Pere de Puigvert damunt Barberà. Així mateix hem de dir que els Templers en els anys immediatament posteriors a l'esmentada data els trobem molt poques vegades intervenint a Barberà, la qual cosa vindria, per tant, a confirmar les dificultats ja alludides respecte de la possessió del dit lloc per part del Temple.

Malgrat tot, però, l'orde després del migrat resultat que hom havia aconseguit al judici de Lleida, actuà directament per tal d'arribar a un acord amb Pere de Puigvert. No ens sembla, d'altra banda, que els Templers s'enfrontessin, en principi, amb Pere, sinó que les seves reivindicacions es basaren primordialment en una política d'atansament i de bona amistat que a la llarga esdevingué positiva als seus interessos, malgrat l'existència de moments ben crítics, sobre tot en temps del fill de l'esmentat Pere. Aquesta nova orientació de la política templera ens és ben palesa quan el desembre de 1164 el mestre d'Aragó i Catalunya, fra Hug Gaufred, juntament amb fra Arnau de Torroja prestaven a Pere de Puigvert unes armadures defensives consistents en un ausberg, unes braoneres, unes barbadores i un quant¹⁰⁵. Les condicions de tornar-les hom les fixava a quant al temps, a voluntat dels frares; en cas, però que Pere hagués fet malbé els esmentats guarniments s'obligava a donar als Templers cinquanta morabatins, que reberien del seu domini de Barberà, fins al total pagament de la quantitat estipulada. En els mateixos mes i any, el dia 18, Pere de Puigvert,

105. A.C.A., C., Alfons I, perg. 21. Sobre aquests arnessos, vegeu Martí DE RIQUER, *L'arnès del cavaller. Armes i armadures catalanes medievals*, Barcelona, 1968, pàg. 22.

estant malalt, atorgava el seu testament. Pel seu tenor coneixem que les relacions amb els Templers eren bones malgrat que la seva devoció se centrés especialment en afavorir el monestir de Poblet, al qual lliurava el seu cos per tal d'ésser-hi enterrat, i a més tot el seu domini de Pira i el delme de Barberà i dels seus termes, amb la condició de lliurar cent morabatins a Ramon de Torroja, un dels seus marmessors, juntament amb l'arquebisbe de Tarragona Hug de Cervelló, Galcerà de Pinós i Gombau d'Oluja¹⁰⁶. A l'orde del Temple deixava el seu cavall i les seves armadures personals; també uns ferragenals a Barberà, amb la condició que els Templers es fessin càrrec de pagar els seus deutes, pel qual motiu els cedia també fins al seu total pagament els seus drets provinents de les terres de Barberà, Pira i Prenafeta. A més, manava al seu fill Pere, al qual deixava Prenafeta, Pira i Barberà, que compartís aquest últim lloc amb els Templers. També establia que Ramon de Torroja tingués el castell de Barberà pel seu fill Pere, amb una tercera part del domini, exceptuant la quístia.

Malgrat que Pere de Puigvert dictés el seu testament estant malalt, sabem que va sobreviure almenys dos anys més, com ho prova el fet que la seva muller Ermessen el nomenés marmessor del seu testament, atorgat el 20 de juny de 1166¹⁰⁷. Potser en aquesta última data les relacions entre els Puigvert i els Templers s'havien ja deteriorat. Ens mou a plantejar aquesta conjectura la manca de cap deixa a l'orde en el testament d'Ermessen, quan, contràriament, trobem llegats a les esglésies de Pira, Prenafeta i Barberà. Probablement Pere degué morir poc temps abans del 4 de març de 1167, doncs en aquesta data Ramon de Torroja rebia de l'abat de Poblet cent morabatins en fer-se càrrec el monestir del delme de Barberà i dels seus termes i del domini de Pira, deixat en testament per Pere amb la condició, com hem referit, de lliurar al Torroja l'esmentada quantitat de diners¹⁰⁸.

La documentació ens presenta en aquest període només una intervenció dels Templers a Barberà, datada el 13 de maig de 1170, i que degué ésser simplement ocasional¹⁰⁹. Es tracta de l'obtenció per part dels frares-cavallers del reconeixement del domini sobre una peça de terra que tenien Ramon d'Aguiló i la seva dona Raimona. En l'esmentada data, però, definien que la dita terra estava en el terme de Barberà,

106. Testament publicat per Jaime SANTACANA TORT, *El monasterio de Poblet* (1151-1181), Barcelona, 1974, pàgs. 490-493, doc. 46.

107. A.C.A., C., Alfons I, perg. 36.

108. Vegeu aquest document a J. SANTACANA, *El monasterio de Poblet, obra cit.*, pàgs. 509-510, doc. 63.

109. A.C.A., C., Alfons I, perg. 83.

en el domini propi dels Templers, als quals en feien donació, obligant-se, a més, a lliurar a l'orde dotze diners anuals. Aquest document, per tant, té una especial importància per tal com ens confirma que el 1170 s'havia arribat ja a un acord amb el descendent de Pere de Puigvert de dividir el domini de Barberà tal com havia manat aquest cavaller al seu testament.

4.4. *L'establiment definitiu dels Templers a Barberà. Nomenament de Preceptor i creació de la Comanda (1172-1177)*

Hom havia ja donat els passos previs per l'establiment definitiu dels Templers a Barberà en concretar el domini que tant els frares com els Puigvert havien de tenir-hi. A part d'això, però, d'altres motius no menys importants, influïren en aquest definitiu establiment, entre els que hem d'esmentar les donacions fetes a la Milícia per Berenguer de Mont, Ramon de Mulnells i Bernat de Santa Coloma, que posaven sota el domini dels Templers unes importants propietats i drets situats a la part mitja-occidental de la Catalunya Nova i que Barberà en resultava el centre més adient per tal d'administrar-les¹¹⁰. Per aquests anys, els Templers havien ja organitzat comandes a les principals cases del Principat, al davant de les quals hom havia designat un preceptor o comanador per tal que les regís: a Gardeny, el 1156, pocs anys després de la presa de la ciutat de Lleida, els Templers ja hi tenien establerta la Comanda¹¹¹; la mateixa data és vàlida també per a Tortosa¹¹²; Barbens, el 1168, comptava ja amb un preceptor¹¹³. A la Catalunya-Vella, a la Casa del Palau de Vallès, des del 1151 els Templers hi tenien també organitzada una casa¹¹⁴. La situació geopolítica de Barberà oferia en aquests moments un interès ben palès en vistes al fixament d'una casa Templera. Barberà podia ésser considerat d'una banda el centre de relació entre les cases Templeres i centres de decisió política de la Catalunya Vella i les cases Templeres occidentals i sud-occidentals de la Catalunya Nova. D'altra banda, la seva situació en el centre de la gran àrea, en els extrems de la qual podem situar Vilafranca del Penedès, Igualada, Cervera, Tàrraga, Lleida, Miravet, Tortosa i Tarragona, a més d'estar enmig del camí

110. Vegeu Josep Maria SANS I TRAVE, *La Casa del Temple de Barberà (1132-1200)*, tesi de Llicenciatura dirigida pel Prof. Emilio Sáez, presentada a la Universitat de Barcelona i dipositada al Seminari d'Història, 1971, pàgs. 79-86.

111. Vegeu A. J. FOREY, *The Templars*, obra cit., pàg. 92.

112. *Ibidem*, pàg. 92.

113. *Ibidem*, pàg. 101.

114. *Ibidem*, pàg. 91.

dels monestirs cistercencs de la Catalunya Nova —Santes Creus, Poblet i Vallbona de les Monges—, feien tot plegat que Barberà es presentès als ulls dels Templers com un dels llocs més adients a la creació d'una nova comanda.

La decisió, doncs, de l'establiment d'una Comanda a la Conca degué ésser pressa pel Mestre d'Hispania i Provença fra Arnau de Torroja; aquest Templer, probablement emparentat amb els Torroja, una branca dels quals s'havia establert a la comarca —tenim documentat Ramon de Torroja, casat ja el 1166 amb Gaia de Cervera, filla de Ponç de Cervera, senyor de l'Espluga Sobirana—¹¹⁵ n'era bon coneixedor dels aventatges geopolítics que ofería Barberà. A més fra Arnau havia estat present a Barberà, bastants anys abans, al desembre de 1164, quan acompanyà al Mestre Hug Gaufred per tal de dur a terme el segon intent fallit d'organitzar-hi la Comanda¹¹⁶. Les circumstàncies, naturalment, havien canviat: a l'any 1157, el mestre només havia aconseguit, com hem referit, la definició en favor del seu orde d'un honor que Pere Poc de Castelltallat conreava a la partida de Miralpeix¹¹⁷. el 1164, havia, així mateix, aconseguit ben poca cosa, és a dir el pignorament del domini que Pere de Puigvert tenia a Barberà fins que fossin pagats a l'orde 50 morabatins, en el cas, però, que aquest cavaller no pogués retornar l'arnés que li havien prestat els Templers¹¹⁸. El 1170 els frares havien obtingut el reconeixement del domini sobre una terra que conreava Ramon d'Aguiló¹¹⁹. Ara s'havia de donar ya el pas decisiu mitjançant el nomenament d'un preceptor que tinguès cura de la Casa que hom havia d'organitzar. La persona designada per l'esmentat càrrec fou fra Bernat d'Albespi, essent aquest el primer destí de responsabilitat que li tenim documentat; després regí successivament les comandes més importants del Principat: Miravet-Tortosa, de 1174 a 1178, i Gardeny, 1180-1185¹²⁰. Fra Bernat, degué ésser en base d'aquest «curriculum vitae», un home d'empenta i amb bones qualitats per l'ofici que hom li havia assignat.

La seva primera activitat documentada data del 27 de desembre de 1172, probablement realitzada poc temps després del seu nomenament de preceptor i centrada en la compra per 40 sous barcelonesos

115. A. ALTISENT, *Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200*, «A.E.M.», 3 (1966), pàg. 153.

116. Vegeu més amunt, pàg. 48.

117. Vegeu més amunt, pàg. 42.

118. Vegeu més amunt, pàg. 48.

119. Vegeu més amunt, pàgs. 49-50.

120. Cnf. A. J. FOREY, *The Templars*, obra cit., pàgs. 430 i 435.

als germans Pere i Berenguer Pabarot d'un troç de terra, en part conreat i en part erm, situat al costat de la dominicatura que tenia el Temple vora del camí que anava al Pinatell i Montornès ¹²¹. Malgrat no conservar el document que registrà l'anterior establiment a l'esmentada terra fet per l'orde en favor del pare dels Pabarot, l'anàlisi de l'instrument de compra ens assabenta, almenys en part, de les condicions fixades pels Templers així com de l'interès que degué moure els frares per la concessió. És a dir, pensem que aquesta part extrema de la dominicatura dels Templers degué consistir en terres ermes, i que, per les seves qualitats calia fer-les productives. Per aquest motiu, els frares, en alguna d'aquelles visites esporàdiques realitzades a Barberà, degueren fer l'esmentat establiment al pare dels Pabarot, amb la condició de rompre aquelles terres i posar-les en conreu, i de donar als concedents una quinta part del total de la terre elaborada, la qual cosa ja havien obtingut els Templers en la data del desembre de 1172. Ara, a més volien recuperar la resta, i per això ho compren als germans Pere i Berenguer Pabarot. Evidentment aquest fet degué respondre a la reorganització que sofrí el domini fundiari dels Templers a Barberà, a causa de la creació de la Comanda. Això últim, suposava l'establiment al lloc d'una petita comunitat de frares-cavallers que podrien explotar directament una part de la seva propietat, sigui mitjançant el seu treball personal o servents, i que deuria centrar-se especialment en aquelles terres de més qualitat ¹²²; les d'una qualitat inferior, les encara ermes o potser les més llunyanes, els Templers les deuriem cedir mitjançant contractes emfitèutics a diversos pagesos. Alguns d'aquests establiments han arribat documentalment fins a nosaltres; es el cas,

121. Arxiu Diocesà de Barcelona, Cartulari de Barberà, f. 15 v.

122. Per una concòrdia del 9 de febrer de 1194, entre els Templers i el capellà de l'església de Santa Maria de Barberà, sobre la percepció dels delmes i primícies, sabem que els frares conreaven directament part de les terres del seu diumenge i a més els ferregenals dits dels Metges i d'altres situats sota mateix del castell (Arxiu Diocesà de Barcelona, Cartulari de Barberà, f. 40 r.-41 r.). Per altra banda, tenim també ben documentada la compra d'esclaus depenents de la comanda de Barberà. Per exemple, l'any 1261, el cambrer en comprava dos a Vilafranca del Penedès (A.C.A., C., Perg. Jaume I, 1674); el 1265, el Comanador Fra Arnau de Timor en comprava un a Tarragona (A.C.A., C., perg. de Jaume I, 1806); el 1267, a l'últim trimestre, el comanador en compra quatre de sarraïns (A.C.A., C., Pergamins de Jaume I, n.º 1907, 1914 i 1924). Així mateix, sabem que després de l'empresonament dels Templers, la Comanda mantenia encara un indeterminat nombre d'esclaus, que naturalment sota les ordres de l'administrador Guillem Olomar, deuriem conrear part del domini de la Casa. Prova el fet de l'existència dels esmentats esclaus el manament de Jaume II al dit Olomar perquè n'envies quatre dels millors per tal d'adscriure'ls a les obres i treballs de Valldaura (Cnf. José María MADURELL MARIMÓN, *Los seguros de vida de esclavos en Barcelona (1453-1523)*, «A.H.D.E.», XXV (1955), pàgs. 124 i 125).

per exemple, del realitzat el 31 de desembre de 1173 pel preceptor fra Bernat d'Albepí en favor dels germans Pere i Ramon Sabater, als quals feia cessió d'unes terres, en part conreades i en part ermes, que havia tingut abans Ramon d'Aguiló ¹²³, amb l'obligació de tenir al cap de tres anys conreada aquella part del camp encara erma ¹²⁴; els Templers, però, passat aquest temps podrien disposar d'aquella part que fos erma, en el cas que al dit termini els donataris no haguessin pogut acomplir la condició estipulada. A més, Pere i Ramon Sabater haurien de pagar als frares un cens anual consistent en tres sous o un moltó, a voluntat dels Templers. Per últim, els concessionaris acceptaven que, en el cas de no tenir fills, tot allò que havien rebut de la Casa de Barberà retornés a aquesta, a la qual feien també donació d'ells mateixos, amb la condició d'obtenir l'especial protecció de l'orde, com corresponia als seus donats. Totes aquestes condicions eren acceptades pel preceptor i refrendades pel mestre de Provença i Hispània, fra Arnau de Torroja.

Un altre exemple del sistema d'explotació indirecte en el període inicial de l'organització del domini fundiari que els Templers posseïen al cap de la Comanda de Barberà, el tenim en l'establiment que el primer preceptor, fra Bernat d'Albepí, féu el 24 de febrer de 1175 en favor de Pere Front i Ramon de Freixenet, relatiu a una peça de terra situada prop de la vila, al costat de la font pública on «anaven a cercar l'aigua els habitants del lloc», i que limitava amb l'alou de Pere de Puigvert ¹²⁵. Els Templers només exigien als donataris el pagament d'un cens anual de dos sous, reservant-se però els frares el dret de fatiga de deu dies.

Hem dit que a finals de l'any 1172 l'orde del Temple posseïa ja un Preceptor a Barberà, que regia la comanda, la qual estava integrada pel nucli central de terres que tenia en aquest lloc i d'altres que progressivament van adquirir a poblacions veïnes i fins i tot a algunes de bastant llunyanes. La direcció i explotació dels dominis que administrativament depenien de Barberà eren dutes naturalment pel preceptor, el qual residia en l'esmentat lloc. I al respecte ens surgeix l'últim problema sobre els primers moments de la creació i organització de la comanda, és a dir, quants eren i on realment s'establiren els Templers arribats de Barberà.

123. Probablement deu tractar-se d'aquella propietat que el 13 de maig de 1170, Ramon d'Aguiló i la seva dona Raimona, definiren en favor dels Templers (vegeu més amunt, pàgs. 49-50).

124. Arxiu Diocesà de Barcelona, Cartulari de Barberà, f. 25 bis v.-26 r.

125. A.C.A., C., Pergamins Alfons I, n.º 170.

Hem de confessar que no resulta fàcil donar una resposta vàlida i coherent a aquests interrogants ja que la documentació conservada en aquest primer període és molt minsa, i, d'altra banda aquest tipus de notícies no hi resten reflectides. A més, la manca d'estudis sobre l'arquitectura templera del nostre país, és una dificultat més que s'afegeix a la representada pels documents ¹²⁶.

Barberà, a part de les ja esmentades, presenta encara més dificultats, precisament pel fet que quan s'hi establiren els Templers, ja hi tenia diversos drets Pere de Puigvert. És lògic també de pensar que Pere o potser els seus antecessors en el domini de Barberà, donada la situació d'inseguretat que hom respirava a qualsevol lloc de la frontera, hi bastessin una petita fortificació. Es un fet, d'altra banda, innegable, que Barberà comptava ja a partir de 1132 amb unes bones defenses, si tenim present que al document de donació de l'esmentat any fet per Ermengol VI d'Urgell als Templers, hom qualificava Barberà de «castrum munitissimum» ¹²⁷. L'adjectiu «munitissimum», és a dir «fortificadíssim», que el comte d'Urgell emprà —tan-mateix, a l'any següent o dos posteriors, idèntic superlatiu trobem a la donació del comte de Barcelona als Templers ¹²⁸— hem de pensar que naturalment devia respondre a la realitat, i àdhuc ens fa suposar que Barberà, donada la seva especial situació de castell fronterer en un lloc on precisament la bel·ligerància sarraïna era més intensa —cal que recordem l'activitat bel·licosa en aquests anys dels sarraïns de Prades i Ciurana ¹²⁹— deuria gaudir d'una especial fortificació. La relació ja esmentada de Pere de Puigvert, iunior, al seu senyor el bisbe de Lleida, ens assabenta que els sarraïns en la falconada realitzada contra Arnau Pere, en la qual falconada morí el dit cavaller juntament amb trenta dels seus guerrers, destruïren també Barberà, el castell del qual lloc reedificaren i bastiren després els Puigvert ¹³⁰. Per últim, el fet que el 1152 els germans Pere de Montesquiú i Bernat de Barberà es canviessin mútuament els castells de Montesquiú i de Barberà, ens confirma novament l'existència de castells que devien tenir la custòdia del castell o fortificació allí existent ¹³¹. L'establiment dels Templers

126. Només coneixem les breus referències als monestirs dels Templers, i especialment a la Casa de Gardeny a l'obra de J. PUIG Y CADAFALCH, Antoni DE FALGUERA i J. GODAY Y CASALS, *L'arquitectura romànica a Catalunya. Els segles XII y XIII*, Barcelona, 1918, vol. III, pàgs. 422-425, i vol. IV, pàgs. 478.

127. Vegeu nota 70.

128. Vegeu nota 77.

129. Cnf. Ll. PARIS I BOU, *La reconquesta, obra cit.*, pàg. 35 i nota 87.

130. Biblioteca de Catalunya, Ms. 729, vol. VIII, pàgs. 199-202.

131. A.C.A., C., Pergamins de Ramon Berenguer IV, n.º 244.

i la creació de la Comanda, no va suposar la desaparició de la castlania que hi tenien els Puigvert, ans al contrari, subsistí la institució malgrat que ben aviat ens apareixin uns altres titulars; és el cas, per exemple, de Guillem de Montagut de qui sabem per testimoniació sacramental del seu testament feta el 13 de febrer de 1168, que deixà al seu fill Guerau els castells de Barberà, Pira i Prenafeta, els quals tenia per Pere de Puigvert¹³². I també del castell Arnau de Guàrdia el qual el 29 d'agost de 1211 feia donació «post mortem», en el cas que morís sense fills, del castell de Barberà, amb tots els seus drets inherents a la carlania, a Pere d'Aguda i a la seva muller Guillelma¹³³.

Hem de suposar, doncs, que quan arribaren els Templers a Barberà hi degueren trobar ja una fortificació. El lloc on degué estar situada aquesta primera fortificació dels Puigvert crea seriosos problemes d'identificació. D'una banda, és obvi que no pogué estar enclavada al petit monticle on després els Templers hi bastiren la seva Casa-convent, situada a la banda nord-oest de la vila, lloc on roman encara avui part de l'edifici dels Templers, reconstruït en part pels Hospitalers, i que és conegut vulgarment pel «castell dels Templers». Potser la localització de la fortalesa dels Puigvert hauria de centrar-se a l'est de l'actual vila, al monticle on s'aixecà la primitiva església del segle XII, al redòs de la qual i també de la fortificació, es degueren construir els primers habitacles. Probablement també, en aquest moment inicial, la part de la vila actual situada al migdia, dessota el castell dels Templers, deuria estar sense cap mena d'edificació. Potser d'altra banda, el lloc on els Templers bastiren la seva casa-castell l'hem de relacionar amb les retencions que va fer el comte de Barcelona el 25 de març de 1067 quan donà Barberà en feu del comte Ermengol IV d'Urgell, ja que el barcelonès reservà diverses terres per diumenge i un lloc a sa voluntat per tal de bastir-hi un palau i una capella¹³⁴. A l'esmentat document especificava també el comte que assignava a la dita capella a fi que fos cantada, els delmes i primícies dels seus diumenges. Res no priva, per tant, de pensar que els Templers edificuessin la seva casa en aquella part que hom s'havia reservat per al comte, i que degué ésser respectada en tot moment pels Puigvert i els seus antecessors.

132. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Armari 28, pergami 270. Publicat parcialment per J. MIRET, *Les cases, obra cit.*, pàgs. 321-322.

133. A.C.A., C., Pergamins de Pere I, n.º 401.

134. El document ja citat (vegeu pàg. 21, nota 43) diu textualment: «...et retineo in ipsum castrum de Barbera meo palacio et mea capela, ubi ego volo facere, in qualisque loco ego melius viderit ... et de ipsas meas dominaturas qui sunt suprascriptas dono ipsas decimas et primicias ad mea capela iam dicta unde siat cantada ...».

Poques coses sabem de les característiques de la construcció que hi aixecaren els Templers. La part de l'edifici que resta avui, que en la seva part més baixa deu ésser el bastit pels Templers, ha sofert moltes modificacions a través del temps. Ja en el segle XIV, probablement degut al mal estat de la residència, el Prior de Catalunya, fra Guillem de Guimerà manà la construcció d'una ala paral·lela que hom anomenà «Palau nou del Prior»¹³⁵. Els segles XVII, XVIII i XIX, els Hospitalers adaptaren a les noves necessitats de l'època les velles edificacions, i finalment, a l'actual segle, sofriren encara importants transformacions per tal d'acollir les escoles públiques de la vila. Malgrat, però, les deficiències esmentades en quant a la delimitació dels diversos elements estructurals de la Casa-castell dels Templers, hem d'acceptar l'existència ja a l'últim quart del segle XII d'unes mínimes construccions templeres, les quals naturalment deurien centrar-se en un edifici capaç d'acollir els frares allí existents, i també en una capella suficient per tal d'atendre les necessitats religioses dels frares, i un cementiri destinat a l'exhumació dels Templers difunts de la Comanda i també dels nobles i cavallers que amb freqüència l'elegien per a la seva morada definitiva¹³⁶. Així mateix, la part edificada a l'esmentat últim quart del segle XII degué ésser bastant ampla ja que el fet que trobem el rei Alfons I de Catalunya atorgant diverses concessions datades a Barberà els mesos d'octubre i desembre de 1190, fa pensar que gairebé un mes i mig la Casa de Barberà acollí el monarca i els seus acompanyants, la qual cosa palesa la seva capacitat¹³⁷.

Restà, per últim, esbrinar el nombre de frares que constituïen la comunitat de Barberà en aquest període inicial així com els seus càrrecs. Hem de dir, d'entrada, que no conservem cap document del segle XII que ens registri tots els frares que residien a Barberà. La relació més extensa que coneixem de l'esmentat segle, però que ultrapassa el període que ara ens interessa, és de 1194 i està continguda a l'instrument relatiu a l'acord entre la comunitat templera i el capellà de l'església

135. Remeto a un treball meu en premsa titulat *Fra Guillem de Guimerà comanador de Barberà i de l'Espluga de Francolí i Gran Prior de Catalunya*:

136. Per un privilegi del papa Eugeni III els Templers foren facultats a construir oratoris i cementiris en els llocs de la seva jurisdicció (Cnf. J. MIRET I SANS, *Les Cases*, obra cit., pàg. 53). I ja el 1156 tenim referències a la capella existent a la Casa de Gardeny (Cnf. A. J. FOREY, *The Templars*, obra cit., pàg. 92). Per altra banda, quant a Barberà, són diversos els documents que registren el lliurament del cos a la Mesó del Temple per tal d'ésser-hi sepultats (A.C.A., C., pergamins d'Alfons I, n.º 163 i 593, i de Pere I, n.º 65).

137. Vegeu J. CARUANA, *Itinerario de Alfonso II de Aragón*, «E.E.M.C.A.» VII (1962), pàg. 190.

de Santa Maria per raó dels delmes i primícies de les terres que els frares conreaven directament. Aquesta concòrdia era signada, a part del mestre fra Ponç de Rigalt, pel preceptor Gauzpert de Serra i pels frares Ramon d'Aguilella, Pere de Cardona, Guillem de Paratge, Esteve i pel capellà de la Casa Arnau de Lavanza¹³⁸. Per la primera meitat del segle XIII la documentació és més generosa ja que registra freqüentment els càrrecs directius de la Comanda, especificant els seus titulars, i àdhuc altres frares templers testimonis dels actes realitzats per la comunitat. Així, per exemple, al 1212, en un establiment fet pels Templers d'unes cases que posseïen a Tarragona, ens apareixen signant el document el preceptor, el sotspreceptor, el cambrer, el capellà i dos frares més¹³⁹. El 1224, en un establiment d'un molí, signen el preceptor i cinc frares més, sense especificar però els oficis d'aquests últims¹⁴⁰. El 1238, en un compromís d'acceptar una sentència arbitral, ens apareixen les confirmacions del comanador, del cambrer, del capellà i d'un altre frare¹⁴¹. Per últim, el 1249, trobem les signatures del comanador, del cambrer, del capellà, de dotze frares més i d'una donada o «soror»¹⁴². És evident, però, que en el període 1172-1177, el nombre dels frares residents a Barberà, degué ésser més reduït, sobretot si tenim en compte que l'orde no havia assolit encara la importància social que havia d'aconseguir al segle XIII. Per altra banda, la documentació relativa al període inicial només ens presenta el comanador o preceptor com a titular del seu càrrec directiu dins l'organització interna de la Casa. Els altres frares que signen les concessions o confirmen els diversos establiments que fa la comunitat no ens apareixen mai amb l'especificació de llurs oficis. Així mateix, hem d'assenyalar que gairebé en tots els documents, ja sigui en els casos que la Casa de Barberà és la concedent, ja en aquells altres en els quals n'és la concessionària, hi intervé el mestre de Provença i Hispània, fra Arnau de Torroja, de manera que fins i tot en alguna donació en favor de la Comanda no més és el mestre qui la rep en representació de l'orde¹⁴³. A part, doncs, del preceptor fra Bernat d'Albepí que exerceix el càrrec, segons la nostra documentació, des de finals de desembre de 1172 fins

138. Arxiu Diocesà de Barcelona, Cartulari de Barberà, f. 40 r.-41 r.

139. A.C.A., C., Pergamins de Pere I, n.º 419. Hi són esmentats fra Bernat de Claret, preceptor, fra Pere Ferrer, sotspreceptor, fra Joan, camarer, fra Pere, capellà, i els frares Berenguer de Vilafranca i Gerall.

140. A.C.A., C., Pergamins de Jaume I, n.º 241.

141. A.C.A., C., Pergamins de Jaume I, n.º 716.

142. A.C.A., C., Pergamins de Jaume I, n.º 1143.

143. Arxiu Diocesà de Barcelona, Cartulari de Barberà, f. 22 r.

a febrer de 1175, i del comanador fra Berenguer de Mont, que exerceix el dit ofici des de l'agost de 1175 fins a gener de 1181, ens apareixen documentats entre 1172 i 1177 tan sols cinc frares: Berenguer de Munnells (1173-1175)¹⁴⁴, Ramon d'Albió (1175)¹⁴⁵, Bernat de Cornellà (1175)¹⁴⁶, Pere de Girona (1176-1177)¹⁴⁷ i Arnau de Cerdanya (1177)¹⁴⁸. Això, però, no vol dir que la Casa de Barberà comptés únicament amb una comunitat tan reduïda sinó que els frares que signen els documents degueren ésser els que exerciren en aquest moment inicial els càrrecs directius de la comanda, i per tant, el seu nombre no representava la totalitat de la comunitat templera barberenca. D'altra banda, els mateixos documents venen a confirmar les nostres afirmacions ja que les concessions fetes a la Casa de Barberà, a part de nomenar el mestre, el comanador i alguns dels frares damunt dits, normalment van també dirigides «als altres frares que hi viuen ara o hi viuran en el futur»: «et ceteris fratribus qui ibi sunt»¹⁴⁹, «et fratribus qui modo sunt et erunt»¹⁵⁰, «et ceteros fratres illii astantibus»¹⁵¹ són les frases usades.

Josep Maria SANS I TRAVÉ

144. Arxiu Diocesà de Barcelona, Cartulari de Barberà, f. 25 bis v.-26 r., i A.C.A., C., Pergamins d'Alfons I, n.º 170.

145. Arxiu Diocesà de Barcelona, Cartulari de Barberà, f. 35 v.-36 r.

146. Idem.

147. Ibidem, f. 26 v. i 18 r.

148. Ibidem, f. 25 v.-25 bis r.

149. Ibidem, f. 25 r.-v.

150. Ibidem, f. 33 v.

151. Ibidem, f. 25 bis v.-26 r.